

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสื่อสารในสมัยปัจจุบัน เป็นเครื่องมืออันมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงและขับเคลื่อนสังคมให้เป็นไปในทิศทางต่าง ๆ กอปรกับสามารถทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นในสังคมได้ เพราะการสื่อสารเป็นช่องทางที่เป็นเหตุให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติ เจตคติและพฤติกรรมของบุคคล ในสังคมได้อย่างแยบยล ในยุคที่การสื่อสารทรงพลานุภาพ ทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ในการสื่อสารที่มีความชัดเจน นำมาประยุกต์ใช้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ตกต่ำซึ่งกำลังก่อเกิดปัญหา มาเป็นพฤติกรรมที่ดีงามตามที่สังคมส่วนรวมต้องการ อยากให้เป็น ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร ทฤษฎีการสื่อสาร และพุทธวิธีที่ใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรม ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร

การใช้สื่อในอดีตสมัยยุคโบราณ มนุษย์ใช้ภาพและตัวอักษรในการบันทึกเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ โดยใช้การแกะสลัก วาดระบายสี ภาพและอักษรลงบนแผ่นหินหรือขีดเขียนลงบนวัสดุที่มีความแข็ง ต่อมาก็วาดภาพและเขียนลงบนใบลานและกระดาษ สื่อเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นวัตถุอุปกรณ์เครื่องมือ เป็นช่องทางที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์เพื่อสื่อสารถึงกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความเป็นมาและความหมาย ดังนี้

๒.๑.๑ ความเป็นมาของการสื่อสาร

กว่าจะมาถึงยุคสมัยปัจจุบันที่เราสามารถติดต่อสื่อสารกับคนทั่วโลกได้อย่างสะดวกสบายนั้น การสื่อสารของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการผ่านมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่ยุคแรก ๆ เชื่อว่ามนุษย์ใช้เสียงตีเกราะเคาะไม้เป็นการส่งเสียงต่อกันเป็นทอด ๆ แล้วพัฒนาขึ้นมาเป็นการใช้เสียงกลอง ฆ้อง แตร สังข์ และสัญญาณควันไฟให้เห็นได้ในระยะไกล ต่อมาเมื่อมนุษย์รู้จักคิดเขียนหนังสือได้ เมื่อจะต้องสื่อสารด้วยการส่งสารให้กันในระยะไกลก็จะใช้เขียนข้อความผูกติดกับขานกพิราบ ต่อมาก็ใช้ม้าเร็วทำหน้าที่บุรุษไปรษณีย์ส่งข้อความไปสู่หัวเมืองไกลหรือใช้ในการศึกสงคราม

การสื่อสารถือเป็นส่วนสำคัญในการติดต่อข่าวสารถึงกัน พัฒนาการทางด้านการสื่อสารก็เพื่อทำให้การส่งข่าวสารเร็วขึ้น ติดต่อสื่อสารได้ไกลมากขึ้น สิ่งที่น่าสนใจในจุดเริ่มต้นของการสื่อสารคือ ตั้งความมุ่งหมายที่จะกระจายข่าวสารจากจุดหนึ่งไปยังจุดอื่น ๆ ที่อยู่ไกลได้อย่างรวดเร็วและกว้างไกล การสื่อสารด้วยสัญญาณไฟเป็นการสื่อสารที่สามารถพัฒนาได้อย่างกว้างขวาง มีนักวิทยาศาสตร์หลายต่อหลายคนได้คิดค้นพัฒนาระบบสื่อสารด้วย

สัญญาณไฟฟ้าต่อเนื่องเรื่อยมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ในปีพ.ศ. ๒๓๗๕ แซมมวล มอร์ส (Samuel F.B.Morse) ได้ประดิษฐ์โทรเลขโดยใช้จุด (Dots) และขีด (Dashes) เป็นรหัสในการสื่อสาร อันเป็นต้นกำเนิดโทรเลข ต่อมา อเล็กซานเดอร์ เกรแฮมเบลล์ (Alexander Graham Bell) และผู้ช่วยของเขา โทมัส เอ. วัตสัน (Thomas A. Watson) ได้ประดิษฐ์โทรศัพท์ขึ้นมาเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ แม้โทรศัพท์ที่เบลล์ทดลองครั้งนี้ยังไม่สามารถใช้งานได้จริงจนกระทั่งปีพ.ศ. ๒๔๒๐ บริษัท เวสเทิร์นยูเนียน (Western Union Company) ได้ให้บริการโทรศัพท์คู่สายแรกระหว่างซัมเมอร์วิลล์กับบอสตัน และได้มีการเปิดชุมสายโทรศัพท์ขึ้นบริการเป็นครั้งแรกที่นิวยอร์ก หลังจากนั้นโทรศัพท์ก็แพร่หลายขึ้นอย่างรวดเร็ว

ส่วนการสื่อสารด้วยสิ่งพิมพ์ในอดีตมาจากมนุษย์แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดโดยใช้ภาษาเป็น ‘เครื่องมือ’ ในกระบวนการสื่อสาร โดยเฉพาะการใช้ภาษาเขียน นับเป็นต้นกำเนิดที่แท้จริงของการพิมพ์และสิ่งพิมพ์ ที่เกิดขึ้นเพราะภาษาท่าทางและภาษาพูดไม่สามารถสื่อสารกับมนุษย์ที่อยู่ห่างไกล ชาวจีนและชาวเกาหลีเป็นชาติแรกที่คิดค้นเรื่องการพิมพ์ครั้งแรก ไจ่หลุน (Ts'ai Lun) ชาวจีนคิดทำกระดาษขึ้นครั้งแรกในปีพ.ศ. ๖๔๘ (ค.ศ. ๑๐๕)^๑ และในปีพ.ศ. ๑๙๓๕ (ค.ศ. ๑๓๒๙)^๒ ชาวเกาหลีคิดประดิษฐ์ตัวเรียงพิมพ์โลหะขึ้นมา วิธีการพิมพ์แพร่ขยายเป็นประโยชน์แก่การพิมพ์ของยุโรปมากกว่าพิมพ์ภาษาเกาหลีและจีน

ในประเทศไทยเริ่มมีการพิมพ์ครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ เป็นหนังสือ ‘คำสอนคริสตัง’ พิมพ์ขึ้นในปีพ.ศ. ๒๓๓๙ ในครั้งแรกไม่ใช่พิมพ์หนังสือไทย แต่นำอักษรโรมันมาพิมพ์ การอ่านออกเสียงคำภาษาไทยด้วยเครื่องพิมพ์ที่ส่งเข้ามาในไทยในปีพ.ศ. ๒๓๗๘ ในวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๓๗๙ พิมพ์หนังสือเล่มแรกชื่อ ‘บัญญัติ ๑๐ ประการ’ (Ten Commandments) เป็นจุลสาร ๘ หน้า จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ ฉบับ^๓ การพิมพ์ที่เข้ามาในประเทศไทยในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยหมอบรัดเลย์ (Dr. Dan Beach Bradley) งานกิจการด้านการพิมพ์ไทยระยะแรกอยู่ในกลุ่มมิชชันนารีอเมริกันและบาทหลวงฝรั่งเศส ส่วนผู้ริเริ่มกิจการพิมพ์คนไทยคนแรกคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงสนพระทัยการพิมพ์ตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยทรงจัดตั้งโรงพิมพ์ในพระบรมมหาราชวัง ชื่อว่า ‘โรงอักษรพิมพ์การ’ นับเป็นโรงพิมพ์แห่งแรกของคนไทย ตั้งแต่นั้นกิจการพิมพ์ของไทยก็เริ่มเกิดขึ้นมากมาย ทำให้เกิดสิ่งพิมพ์หลากหลายรูปแบบทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือเล่ม หนังสือบันเทิงเริงรมย์ต่าง ๆ ตลอดจนธนบัตร และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่นำมาใช้เป็นประโยชน์ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในทางสังคมด้านต่าง ๆ สิ่งสิ่งพิมพ์ทำให้คนไทยได้เรียนรู้ทางการพิมพ์ การจัดทำ

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด่านสุทธา การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๕๐.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^๓อำไพ จันทรจิระ, *วิวัฒนาการการพิมพ์ในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร : วรณศิลป์, ๒๕๑๖), หน้า ๘๘-๘๙.

การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ และการเขียนสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบและกระบวนการต่าง ๆ อันได้รับแนวคิดจากพระพุทธศาสนาและแนวคิดจากนานาประเทศ โดยเฉพาะประเทศตะวันตกอย่างแพร่หลาย และได้มีการพัฒนาทั้งกระบวนการ คือ ผู้ผลิต สื่อ ผู้รับสื่อ ในยุคสมัยปัจจุบันนี้

๒.๑.๒ ความหมายของการสื่อสาร

สื่อ คือ การติดต่อให้ถึงกัน เช่น สื่อความหมาย ชักนำให้รู้จักกัน ผู้หรือสิ่งติดต่อให้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกัน เช่น ใช้จดหมายเป็นการสื่อสารติดต่อกัน สื่อมวลชน คือสื่อกลางที่นำข่าวสาร สาร และเนื้อหาสาระทุกประเภทไปสู่มวลชน เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ เป็นต้น การสื่อสาร คือการนำถ้อยคำ ข้อความ หรือหนังสือฯ ของฝ่ายหนึ่งส่งไปให้อีกฝ่ายหนึ่งโดยมีสื่อ นำไป^๔

อริสโตเติล (Aristotle) นักทฤษฎีวิทยาได้นิยามว่า การสื่อสาร คือ การแสวงหาวิธีการชักจูงใจที่มีอยู่ทุกรูปแบบ^๕

คาร์ล ไอ ฮอฟแลนด์ (Carl I. Hovland) และคณะให้ความหมาย การสื่อสาร คือ กระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้ส่งสาร) ส่งสิ่งเร้า (โดยปกติจะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน) เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลอื่น

ชาร์ล อี ออสกู๊ด (Charles E. Osgood) ให้ความหมายว่า การสื่อสาร เกิดขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่งคือผู้ส่งสาร มีอิทธิพลต่ออีกฝ่ายหนึ่ง คือผู้รับสาร โดยใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งถูกส่งผ่านสื่อที่เชื่อมระหว่างทั้งสองฝ่าย

โคลิน เซอร์รี่ (Colin Cherry) ให้ความหมายว่า การสื่อสาร เป็นการกระทำซึ่งเครื่องหมายอันแรก (สิ่งเร้า) ก่อให้เกิดเครื่องหมายอันที่สอง (ปฏิกิริยาตอบสนอง) ซึ่งขึ้นกับผู้รับสิ่งเร้าเป็นราย ๆ ไปว่าจะมีปฏิกิริยาตอบสนองอย่างไร ตามลักษณะนิสัยของบุคคลนั้น ซึ่งได้มาจากการประสบการณ์ในอดีต

เอ็ดเวิร์ด ซาเพียร์ (Edward Sapir) ให้ความหมายการสื่อสาร คือการตีความหมายโดยสัญลักษณ์ต่อท่าทางที่แสดงเป็นสัญลักษณ์ ต่อความคิดและต่อพฤติกรรมของบุคคล

เจอร์เกน รอยซ์ และเกรกอรี เบทิสัน (Jurgen Ruesch and Gregory Batyson) ให้ความหมายว่า การสื่อสารไม่ได้หมายความว่าความถึงการถ่ายทอดสารและภาษาพูดและภาษาเขียนที่ชัดเจน และแสดงเจตนารมณ์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงกระบวนการทั้งหลายที่คนมีอิทธิพลต่อกัน กล่าวคือ การกระทำและเหตุการณ์ทั้งหลาย มีลักษณะเป็นการสื่อสาร หากมีผู้เข้าใจการกระทำ

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๔๐.

^๕อ้างใน David K. Berio, *The Process of Communication*, (New York : holt, Rinehaart and Winston, Inc., 1906), p.7.

และเหตุการณ์เหล่านั้น หมายความว่า ความเข้าใจที่เกิดขึ้นแก่คน ๆ หนึ่งนั้น ได้เปลี่ยนแปลงข่าวสารที่คน ๆ นั้นมีอยู่และมีอิทธิพลต่อบุคคลผู้นั้น^๖

การสื่อสาร คือกระบวนการส่งหรือถ่ายทอดความหมายจากสิ่งของหรือบุคคลฝ่ายหนึ่งไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Communication หมายถึง การติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์ การสื่อสารมีความหมายตามลักษณะอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. การสื่อสาร หมายถึงการสื่อสารระหว่างมนุษย์ (Human Communication) เท่านั้น ไม่ได้หมายรวมถึงการคมนาคม การขนส่ง (Transportation) สินค้า วัตถุสิ่งของ บุคคล โดยอาศัยถนนหนทางแต่อย่างใด การสื่อสารเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ (Human Behavior) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับจิตใจ (Mind) และการแสดงออกของคนที่สื่อสารต่อกัน^๗

๒. การสื่อสารจะมีการแลกเปลี่ยนข่าวสาร (Information) ทศคติ (Attitude) ความคิด (Idea) ฯลฯ ซึ่งในวงการสื่อสารมวลชนจะหมายรวมถึงสาร (Message) และเนื้อหา (Contents) ที่ผู้ส่งส่งผ่านสื่อไปยังผู้รับสาร^๘

จากนิยามการสื่อสารของนักวิชาการทั้งหลาย เน้นความเข้าใจเชิงจิตวิทยา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ฯลฯ อธิบายกระบวนการสื่อสารว่า ลักษณะเป็นสหวิทยา (Interdiscipline) ที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาการต่าง ๆ กล่าวได้ว่าการจะเข้าใจวิชาการด้านการสื่อสารจำเป็นต้องใช้พื้นฐานความรู้ความเข้าใจศาสตร์ในสาขาวิชาอื่น ๆ มาประกอบในการทำความเข้าใจเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ที่ได้ทรงพระราชทาน ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เนื่องในโอกาสการจัดงานวันสื่อสารแห่งชาติครั้งแรกในปีพ.ศ. ๒๕๒๖ โดยจัดร่วมกับงานวันครบรอบ ๑๐๐ ปีของการสถาปนากรมไปรษณีย์โทรเลขและการเฉลิมฉลองปีการสื่อสารโลก ความตอนหนึ่งว่า

การสื่อสาร เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในการพัฒนาสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า รวมทั้งรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยของประเทศด้วย ยิ่งในสมัยปัจจุบันที่สถานการณ์ของโลกเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ย่อมมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ทุกฝ่ายและทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารของประเทศ จึงควรจะได้ร่วมมือกันดำเนินงานและประสานผลงานกันอย่างใกล้ชิด และสอดคล้อง สำคัญที่สุดควรจะได้พยายามศึกษาค้นคว้าวิชาการและเทคโนโลยีอันทันสมัยให้ลึกและกว้างขวาง แล้วพิจารณาเลือกเฟ้นส่วนที่ดีมีประสิทธิภาพแน่นอนมา

^๖ปรมะ สตะเวทิน, **หลักนิเทศศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๖), หน้า ๑๑-๑๓.

^๗รองศาสตราจารย์กิตติมา สุรสนธิ, **ความรู้ทางการสื่อสาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^๘ปรมะ สตะเวทิน, **หลักนิเทศศาสตร์**, หน้า ๓๑.

ปรับปรุงใช้ด้วยความฉลาดริเริ่มให้พอเหมาะพอสัมกับฐานะและสภาพบ้านเมืองของเรา เพื่อให้กิจการสื่อสารของชาติได้พัฒนาอย่างเต็มที่ และสามารถอำนวยประโยชน์แก่การสร้างเสริมเศรษฐกิจ สังคมและเสถียรภาพของบ้านเมืองได้อย่างสมบูรณ์แท้จริง

กล่าวโดยสรุป การสื่อสาร (Communication) หมายถึง การสร้างความร่วมกัน ความคล้ายคลึงกันให้เกิดขึ้นระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องมีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารที่สอดคล้องต้องกัน การสื่อสารจึงจะประสบผลสำเร็จ

๒.๑.๓ องค์ประกอบของการสื่อสาร

การสื่อสารที่ปรากฏอยู่ในสังคมอาจแบ่งออกได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เรานำมาใช้ในการพิจารณา ซึ่งการสื่อสารแต่ละประเภทย่อมมีลักษณะ ประโยชน์ จะมีข้อจำกัดในการใช้แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารลักษณะใด ก็มักมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ อยู่ ๔ ประการ คือ ผู้ส่งสาร (Sender) สาร Message) ช่องทางสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อองค์ประกอบตัวอื่น ๆ ด้วย ลักษณะธรรมชาติของการสื่อสารมีอยู่หลายลักษณะ เช่น การสื่อสารในเชิงของกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบ การสื่อสารที่มีบทบาทเป็นเครื่องมือของสังคม และการสื่อสารในลักษณะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของบุคคล

๑) ผู้ส่งสาร (Sender)

เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร มีค่าที่มีความหมายหรือหมายถึงผู้ส่งสารหลายคำ เช่น แหล่งข้อมูลข่าวสาร (Information Source) แหล่งสาร (Source) ผู้สื่อสาร (Communicator) ผู้เข้ารหัส (Encoder) ผู้พูด (Speaker) หรือผู้เล่าเรื่อง (Generator) เป็นต้น ผู้ส่งสาร หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความต้องการ มีความตั้งใจที่จะส่งข้อมูล ข่าวสาร อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น ทศนคติ ความเชื่อ ฯลฯ ไปยังผู้รับสารเพื่อก่อให้เกิดผลอย่างหนึ่งอย่างใดต่อผู้รับสาร

ดังนั้น ผู้ส่งสารจึงเป็นองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งในแง่เป็นผู้เลือกข้อมูลข่าวสารที่จะส่ง หรือถ่ายทอดออกไป ด้วยการเลือกวิธีการและช่องทางที่จะทำ ให้สารไปถึงผู้รับสาร รวมทั้งการเลือก การตัดสินใจ และการพยายามกำหนดตัวผู้ที่จะได้รับ ข้อมูลข่าวสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับใดระดับหนึ่ง หรือในด้านใดด้านหนึ่งกับบุคคลที่เป็นผู้รับสาร ซึ่งมีทั้งผู้ส่งสารที่เป็นทางการ และผู้ส่งสารที่ไม่เป็นทางการ ผู้ส่งสารที่ดี ควรมีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ

๑) ความสามารถ (Competence)

๒) คุณลักษณะบุคลิกลักษณะที่ดีทั้งภายในและภายนอก (Character or Appearent)

๓) สุขุม เยือกเย็น (Composure)

๔) เป็นคนที่สังคมให้การยอมรับ (Socialbility)

๕) การเป็นคนเปิดเผย (Extroversion)

และเป็นผู้นำเชื่อถือ ใน ๓ ลักษณะคือ ๑) ความน่าเชื่อถือเกิดขึ้นก่อนการสื่อสาร ๒) ความน่าเชื่อถือเกิดขึ้นระหว่างการสื่อสารและ ๓) ความน่าเชื่อถือเกิดขึ้นภายหลังการสื่อสาร

๒) สาร Message)

เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร มีคำที่มีความหมายหรือหมายถึง สารหลายคำ เช่น ข่าว (News) ข้อมูล (Information) ความคิดเห็น (Opinian) เมื่อรวมลักษณะต่าง ๆ ที่หมายถึงสารแล้ว กล่าวได้ว่า สาร หมายถึง เรื่องราวที่มีความหมายและถูกแสดงออกมา โดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ใด ๆ ที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันระหว่าง ผู้ส่งสารและผู้รับสารได้ สาร จะเป็นตัวเร้าให้ผู้รับสารเกิดรับรู้ต่อความหมาย และมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อความหมายที่ได้รับ สาร ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ ๑) รหัสสาร (Message Codes) ๒) เนื้อหาของสาร (Message Content) ๓) การจัดเรียงลำดับสาร (Message Theatment))

๓) ช่องทางสาร (channel)

เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร หมายถึง พาหนะที่นำหรือพาข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ดังนั้น ช่องทางการสื่อสาร หมายถึง ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ของมนุษย์ ที่ใช้ในการรับรู้ความหมายจากสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การดมกลิ่น การสัมผัสและการลิ้มรสฯ ซึ่งอาจหมายถึง คลื่นแสง คลื่นเสียง คลื่นวิทยุและอากาศรอบตัวคนเราด้วย มีสื่อบุคคล สื่อมวลชนหรือสื่อระยะไกล และแหล่งกำเนิดสื่อ

๔) ผู้รับสาร (Receiver)

เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร มีคำที่ใช้เรียกผู้รับสารหลายคำ เช่น ผู้รับ (Receiver) ผู้ถอดรหัส (Decoder) ผู้ฟัง (Listener) ผู้ฟังผู้ชม (Audience) ผู้ฟังหรือผู้ชมทางสื่อมวลชน (Mas Audience) ผู้รับสาร เป็นผู้มีความสำคัญในการสื่อสาร การสื่อสารจะมีความหมาย จะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าผู้รับสารจะเลือกรับสาร เลือกจะตีความหมาย และจะทำความเข้าใจต่อข่าวสารที่ตนได้รับนั้นอย่างไร

ดังนั้น แม้การสื่อสารจะเริ่มต้นจากผู้ส่งสาร แต่บุคคลที่จะแสดงว่าการสื่อสารนั้นจะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็คือ ผู้รับสาร เช่น ถ้าผู้รับสารต้องการรับสารตามที่คุณส่งสารส่ง ข่าวสารอยู่ในขณะนั้น และผู้รับสารสามารถทำความเข้าใจต่อสารนั้นได้ การสื่อสารจะประสบความสำเร็จได้ง่าย ในทางกลับกัน ผู้รับสารไม่สนใจ ไม่พยายามรับรู้ หรือไม่เข้าใจในสารที่คุณส่งสารส่งมา ย่อมจะทำให้การสื่อสารนั้นล้มเหลว ผู้รับสารที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมี ๒ กลุ่ม คือ ผู้รับสารทั่วไป (General Audience) และผู้รับสารกลุ่มเป้าหมาย (Target Audience)

การสื่อสารระหว่างมนุษย์ทุกรูปแบบและทุกกระบวนการ ย่อมจะต้องมี ‘สาร’ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเสมอ ไม่ว่าองค์ประกอบของการสื่อสารจะมีเพียงแหล่งสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร หรือมีองค์ประกอบเพิ่มเติมขึ้นมาจากที่กล่าวแล้ว คือ ผลกระทบและ

ผลกระทบย้อนกลับ การสื่อสารมีความจำเป็นและความสำคัญสำหรับมนุษย์ในสังคม เพราะการสื่อสารของมนุษย์ตั้งอยู่บนหลักความสัมพันธ์ (Relationship)^๙ กล่าวคือ ต้องมีผู้เกี่ยวข้องอยู่ ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร อีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ซึ่งทั้งสองฝ่ายต้องมีความสัมพันธ์กัน กระบวนการสื่อสารจึงจะเกิดขึ้นได้ จากหลักดังกล่าว ประกอบกับค่านิยมต่าง ๆ ของการสื่อสาร จึงพอสรุปได้ว่า การสื่อสาร คือกระบวนการของการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (Source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel) ซึ่งเป็นช่องทางสำหรับส่งสาร นั่นเอง

การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคู่สื่อสาร คือ ผู้ส่งสารและผู้รับสาร มีความเหมือนกันหรือร่วมกัน ชแรมม์ (Schramm) กล่าวว่า เมื่อเราทำการสื่อสารก็หมายความว่า เรา กำลังพยายามที่จะสร้าง ‘ความร่วมกัน’ (Commonness) กับคนอื่น^{๑๐} เบร์โล (Berlo) กล่าวว่า ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะต้องมีความคล้ายคลึงกัน หากทั้งสองฝ่ายไม่มีความคล้ายคลึงกัน การสื่อสารก็เกิดขึ้นไม่ได้^{๑๑} โรเจอร์ (Rogers) เรียกลักษณะคล้ายคลึงกันของผู้ส่งสารและผู้รับสารว่า Homophiles ลักษณะความคล้ายคลึงกันของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม การศึกษา สถานะทางสังคม ทักษะคิด เป็นต้น ชแรมม์ (Schramm) เรียกปัจจัยเหล่านี้ว่า ประสบการณ์ (Experience) ความร่วมกันที่จะทำให้การสื่อสารเกิดขึ้นได้ดังกล่าวก็คือ ความร่วมกันในความหมาย (Common Meaning)^{๑๒}

๒.๒ ทฤษฎีการสื่อสารและการสื่อสารมวลชน

๒.๒.๑ ปัจจัยการสื่อสารมวลชน

ปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดการสื่อสารมวลชนในสังคม ๒ ประการ คือ ๑. ปัจจัยด้านการเมือง และ ๒. ปัจจัยเชิงระบบที่ประกอบด้วยระบบย่อยรวมกันเป็นระบบใหญ่ ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านการเมือง คือ การเมืองการปกครองที่มีผลโดยตรงต่อระบบการสื่อสารมวลชน แบ่งเป็น ๔ ระบบ คือ ระบบอำนาจนิยม ระบบเสรีประชาธิปไตย ระบบเผด็จการแบบสังคมนิยม และระบบความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ละระบบการปกครองย่อมมีผลต่อโครงสร้างการดำเนินของแต่ละระบบการปกครองในลักษณะที่แตกต่างกัน

^๙Schramm, *Nature of Communication Between Humans*, (Urbana, Ill. : University of Illinois Press, 1960), p. 13.

^{๑๐}Schramm ed, *The Process and Effects of Mass Communication*, (Urbana, Ill : University of Illinois Press, 1960, p.3.

^{๑๑}David K. Berlo, *The Process of Communication*, (New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1960), p. 30.

^{๑๒}Schramm, *The Process and Effects of Mass Communication*, (Urbana, Ill. : University of Illinois Press, 1960), p. 6.

๒. ปัจจัยเชิงระบบ ประกอบด้วยระบบย่อยรวมกันเป็นระบบใหญ่ คือกระบวนการการผลิต การเลือกสรร และการเคลื่อนที่ไปของระบบในสังคมแบบยุโรปและสังคมแบบอเมริกัน ซึ่งเป็นสังคมต้นแบบของการผลิต และเลือกสรรของระบบสื่อสารมวลชนในโลก

ทั้งนี้ เป็นเพราะสื่อมวลชนเป็นสถาบันหนึ่งของระบบสังคมซึ่งมีความสัมพันธ์กับองค์กรหรือสถาบันอื่น ๆ ภายในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับระบบการปกครองประเทศ มีสาเหตุจากความเชื่อของผู้ปกครองประเทศว่า สื่อมวลชนมีอิทธิพลมหาศาลสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ได้ ดังนั้น ระบบสื่อมวลชนจึงเป็นสิ่งสำคัญแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ระบบสื่อมวลชนตามลักษณะของระบบการปกครอง

๒. ระบบสื่อมวลชนตามลักษณะของการผลิต การเลือกสรร และการเคลื่อนที่ไปของระบบสื่อมวลชน^{๑๓}

๑. ระบบสื่อมวลชนตามลักษณะของระบบการปกครอง

คือระบบหรือสถาบันการปกครอง มีความสำคัญมากที่สุดและมีผลกระทบต่อสถาบันหรือระบบอื่น ๆ มากที่สุด เห็นได้จากต้องเริ่มพิจารณาจากระบบสังคมที่หนังสือพิมพ์ (สื่อมวลชน) ดำเนินกิจการอยู่ จะต้องพิจารณาจากหลักความเชื่อและข้อสมมติฐานต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐานอันสังคมนั้นยึดถืออยู่ เช่น ลักษณะมนุษย์ ลักษณะสังคมและรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับรัฐ ซึ่งระบบนี้มีรูปแบบการปกครองรัฐ ๔ รูปแบบ ตามแนวทฤษฎีปัทสตันในระบบสื่อสารมวลชน (Normative Theories) คือ ๑) ทฤษฎีอำนาจนิยม ๒) ทฤษฎีอิสรภาพนิยม ๓) ทฤษฎีความรับผิดชอบสังคม^{๑๔} ดังนี้

๑) ทฤษฎีอำนาจนิยม (The Authoritarian Theory)

ทฤษฎีอำนาจนิยมเกิดขึ้น ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ในประเทศอังกฤษและในปัจจุบันยังคงใช้อยู่ในอีกหลาย ๆ ประเทศ มีปรัชญามาจากระบบอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์รัฐบาลของกษัตริย์ หรือทั้งของกษัตริย์และรัฐบาล มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลที่กำลังทรงอำนาจ และเพื่อให้รัฐผู้มีสิทธิในการใช้สื่อมวลชน คือผู้ที่ได้รับสัมปทานจากกษัตริย์หรือผู้ที่ได้รับอนุญาต ในทำนองเดียวกันสื่อมวลชนจะถูกควบคุมจากสัมปทานของรัฐบาล สมาคมอาชีพการออกใบอนุญาต มีระบบเซ็นเซอร์หรือข้อห้าม สำหรับทฤษฎีนี้ คือ การห้ามวิพากษ์วิจารณ์ จักรกลทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ปกครองผู้ทรงอำนาจ การใช้สื่อมวลชนก็เพื่อเป็นเครื่องมือสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น มีนักคิดหลายท่าน เช่น

(๑) เพลโต (Plato)

เขาเชื่อว่ารัฐจะปลอดภัยก็ต่อเมื่ออยู่ในการควบคุมดูแลของนักปราชญ์ ราชบัณฑิตเท่านั้น กลุ่มนักปราชญ์ ราชบัณฑิตจะเป็นกลุ่มที่มีสติปัญญาสูงส่งกว่ากลุ่มอื่น ดังนั้น ควรให้

^{๑๓} รศ.ดร.ศาสตราจารย์กิตติมา สุรสนธิ, *ความรู้ทางการสื่อสาร*, หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

^{๑๔} โกษม ศิริสัมพันธ์, *ทฤษฎีสื่อสารมวลชน*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓), หน้า ๒๐-

กลุ่มนี้ปกครอง ซึ่งการปกครองจะเป็นไปด้วยดี แต่กลุ่มนักปราชญ์ราชบัณฑิตจะต้องควบคุมตนเองไม่ให้ละโมภหรือเกิดกิเลสตัณหา ดังนั้น ในสังคมต้องมี ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่สูงกว่าที่เป็นกลุ่มควบคุม และกลุ่มที่ต่ำกว่า ถ้าหากสองกลุ่มนี้เท่ากันเมื่อใด จะเกิดความสับสน ยุ่งยากและความเสื่อมทางสังคม

(๒) เมเคียเวลลี (Machiavelli) และนักเขียนรุ่นหลัง

นักปรัชญาการเมืองและสังคมรุ่นต่อมา ซึ่งยอมรับหลักการทางการเมืองฝ่ายอำนาจนิยมมองโลกแง่ร้าย เชื่อว่าความมั่นคงของรัฐเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังนั้น ผู้ปกครองต้องใช้นโยบายที่เด็ดขาดและจะต้องสามารถกำจัดข้อโต้แย้งต่าง ๆ ที่จะเป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ

๒) ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (The Libertarian Theory)^{๑๕}

เป็นทฤษฎีสื่อสารมวลชนที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษหลังคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และในเวลาไล่เลี่ยกันก็เกิดขึ้นที่ประเทศสหรัฐอเมริกาด้วย ทฤษฎีนี้มีหลักมาจากข้อเขียนของ จอห์น มิลตัน (John Milton) จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) และปรัชญาของฝ่ายเหตุผลนิยมและสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ มีจุดประสงค์เพื่อแจ้งข่าวสารให้ความบันเทิง เพื่อการค้า และที่สำคัญที่สุดเพื่อช่วยแสวงหาให้พบสัจธรรม เพื่อควบคุมรัฐบาล ทุกคนมีสิทธิในการเป็นเจ้าของกิจการทางการเมืองสื่อสารมวลชน หากบุคคลนั้นมีฐานะทางการเงินพอที่จะดำเนินกิจการได้ สื่อมวลชนในระบบนี้จะถูกควบคุมโดยขบวนการพิสูจน์ตนเองของสังคม ในตลาดเสรีทางการคิดและขบวนการทางศาลยุติธรรม สิ่งที่สื่อมวลชนไม่อาจกระทำได้ คือการหมิ่นประมาท อนาคตความหยาบคาย และการยุยงให้เกิดความกระด้างกระเดื่องในยามสงคราม กรรมสิทธิ์ส่วนใหญ่เป็นของเอกชนและการใช้สื่อมวลชนตามทฤษฎีนี้จะใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมรัฐบาลและเป็นการสนองความต้องการอื่น ๆ ของสังคม

ทฤษฎีอิสรภาพนิยม ถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผลและมีจุดมุ่งหมายในตนเอง ความสุขและความสบายของปัจเจกชนย่อมเป็นเป้าหมายของสังคม มนุษย์รู้จักใช้ความคิด ใช้ประโยชน์จากประสบการณ์ของตน รู้จักสรุปความคิดเห็นข้อยุติได้ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นระยะเวลาที่ทฤษฎีทางสื่อสารมวลชนได้เปลี่ยนสภาพจากหลักการต่าง ๆ จากฝ่ายอำนาจนิยมมาสู่ฝ่ายอิสรภาพนิยมโดยสมบูรณ์ เนื่องจากระบบการควบคุมหนังสือพิมพ์ทั้งจากทางราชบัลลังก์ และจากฝ่ายศาสนาถูกกำจัดไป ในยุคนี้ได้มีการบัญญัติรัฐธรรมนูญ ให้ความคุ้มครองแก่เสรีภาพในการพูดและการพิมพ์ และบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ คือ จอห์น มิลตัน (John Milton) จอห์น เอิร์สคิน (John Erskine) โทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) และจอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill)

^{๑๕} Bork. R. H., *Slouching Toward Gomorrah : Modern Liberalism and American Bowem*, (New York : Basic Book, 1996), p.310.

อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาต่อมาทฤษฎีอิสรภาพได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในหลายแง่มุม มีการกล่าวหาว่า หลักความจริงอันสำคัญของทฤษฎีนี้ยังไกลจากความถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตามที่นักจิตวิทยาสมัยใหม่ได้กล่าวโจมตีลัทธิเหตุผลนิยมว่าทฤษฎีที่ว่าด้วยลัทธิตามธรรมชาติของมนุษย์นั้น เป็นเพียงคำพูดผิวเผินที่ปราศจากพื้นฐานสำคัญทางการเมืองและสังคม^{๑๖}

แม้ทฤษฎีนี้ยังคงมีจุดอ่อนในเชิงแนวคิดและวิธีแห่งการปฏิบัติอยู่ แต่ในการนำมาใช้ก็ได้พยายามหาจุดเหมาะสม เพื่อให้เกิดความขัดแย้งที่น้อยที่สุด โดยพยายามใช้กับจุดมุ่งหมายอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะของช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งได้เท่านั้น

สื่อมวลชนในระบบอิสรภาพนิยม มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑. สื่อมวลชนจะเป็นเครื่องมือในการควบคุมการดำเนินงานของรัฐ
๒. สื่อมีสิทธิเสรีภาพในการนำเสนอข้อเท็จจริงและข้อมูลข่าวสารได้อย่างเต็มที่
๓. สื่อจะถูกควบคุมจากกฎหมายและประชาชนผู้บริโภค ในขณะที่เดียวกันก็เป็นเครื่องมือของรัฐในการดำเนินการด้านการปกครอง

ถึงแม้ทฤษฎีนี้จะมีจุดอ่อนในเชิงแนวคิดและวิธีแห่งการปฏิบัติอยู่ แต่ในการนำมาใช้ก็ได้พยายามหาจุดเหมาะสม เพื่อให้เกิดความขัดแย้งน้อยที่สุด โดยพยายามใช้กับจุดมุ่งหมายอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะของช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งได้เท่านั้น

๓) ทฤษฎีความรับผิดชอบสังคม (The Social Responsibility Theory)^{๑๗}

ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ โดยมีปรัชญาขั้นพื้นฐานมาจากข้อเขียนของ ดับบลิว อี ฮอคกิงของคณะกรรมการว่าด้วยเสรีภาพหนังสือพิมพ์ ผู้ปฏิบัติการสื่อมวลชนและประมวลจรรยาบรรณของสื่อมวลชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อแจ้งข่าวสารให้ความบันเทิงและการค้า แต่ที่สำคัญเพื่อยกการขัดแย้งขึ้นสู่ระดับของการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผู้ที่มีสิทธิในการใช้สื่อมวลชนคือประชาชนทุกคนที่ต้องการจะพูดหรือแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ สื่อมวลชนจะถูกควบคุมโดยมติของประชาชน ปฏิบัติการของผู้อ่านผู้ฟัง และจริยธรรมในทางวิชาชีพ ข้อหวงห้ามสำหรับสื่อมวลชนก็คือการละเมิดอย่างร้ายแรงต่อสิทธิส่วนบุคคลที่ได้รับการรับรองโดยทั่วไป และต่อประโยชน์ที่สำคัญของสังคมอย่างรุนแรง ธรรมเนียมในการดำเนินกิจการทางด้านสื่อสารมวลชนนั้น เอกชนจะเป็นผู้ที่เข้ามามีสิทธิในการเป็นเจ้าของและการบริหารกิจการทางด้านสื่อสารมวลชน นอกจากในกรณีที่รัฐบาลเข้ายึดกรรมสิทธิ์ เพื่อประกันให้มีบริการสาธารณะ สื่อมวลชนตามปณิธานที่ต้องยอมรับพันธะความรับผิดชอบต่อสังคม และหากสื่อมวลชนไม่ยอมรับพันธะดังกล่าวก็จะต้องมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งจัดการให้ยอมรับพันธะนั้น

^{๑๖} Deflear M. C., *Theories of Mass Communication*, (New York : David McKay, 1966), p. 75.

^{๑๗} Starley J. Baram and Dennis K. Divis, *Mass Communication Theory*, (London : High Holborn, 1999), p. 245.

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงจากทฤษฎีอิสรภาพนิยม มาสู่ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม สืบเนื่องมาจากการที่ทฤษฎีอิสรภาพนิยมไม่เคยรับรองว่าสาธารณชนมีสิทธิในการรับทราบและไม่เคยกำหนดว่าเจ้าของหนังสือพิมพ์จะต้องมีความรับผิดชอบต่าง ๆ ทางศีลธรรม

ทฤษฎีสื่อสารมวลชนว่าด้วยความรับผิดชอบทางสังคม มีสมมติฐานที่สำคัญถือว่าเสรีภาพ ย่อมมีพันธะต่าง ๆ ผูกพันอยู่ และหนังสือพิมพ์ซึ่งมีสถานะอภิสิทธิ์ชน ในลักษณะการปกครองก็ต้องมีพันธะที่จะต้องรับผิดชอบต่อสังคมที่จะดำเนินการในหน้าที่สำคัญบางประการของสื่อสารมวลชนในสังคมปัจจุบัน ระบบอิสรภาพนิยมจะสามารถสนองความต้องการต่าง ๆ ของสังคมได้เพียงใดขึ้นอยู่กับว่า หนังสือพิมพ์จะยอมรับรู้ว่าความรับผิดชอบต่อตนจะต้องเป็นรากฐานนโยบายในการดำเนิน ถ้าหนังสือพิมพ์ไม่ยอมรับความรับผิดชอบต่อต่าง ๆ ของตนแล้วจะต้องมีองค์การอื่นมาดูแล ทำให้หน้าที่สำคัญต่าง ๆ ของสื่อสารมวลชนดำเนินไปด้วยดี ซึ่งทฤษฎีสื่อสารมวลชนว่าด้วยความรับผิดชอบทางสังคม มีหน้าที่สำคัญ ๖ ประการ คือ

๑) สนับสนุนระบบการเมือง ด้วยการเสนอข่าวสาร การอภิปราย และได้แย้งเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของส่วนรวม

๒) เพิ่มพูนสติปัญญาของสาธารณชน เพื่อให้มีความสามารถปกครองตนเอง

๓) ปกป้องสิทธิต่าง ๆ ของปัจเจกชนด้วยการทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมรัฐบาล

๔) สนับสนุนระบบเศรษฐกิจ ควรจัดให้ผู้ขายสินค้าและบริการต่าง ๆ ได้มาพบกันด้วยการใช้สื่อในการโฆษณา

๕) ให้ความบันเทิง

๖) รักษาฐานะในทางการเงินของตนเองให้มั่นคงพอที่จะเป็นเสรีจากความกดดันต่าง ๆ ของบรรดากลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ^{๑๘}

อย่างไรก็ตามมีการตีความหมายหน้าที่ ๖ ประการนี้ว่า ทฤษฎีนี้ยอมรับบทบาทหนังสือพิมพ์ในการสนับสนุนระบบการเมือง การเพิ่มพูนสติปัญญาของสาธารณชนและการปกป้องอิสรภาพของปัจเจกชน ซึ่งในทฤษฎีนี้เห็นว่าหนังสือพิมพ์ยังบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้อยู่ และมองเห็นว่าหน้าที่ทั้ง ๖ ประการนี้ เป็นหน้าที่ที่สื่อมวลชนจะต้องให้ความสนใจเท่า ๆ กัน แม้แต่หน้าที่ในการให้ความบันเทิงที่ให้ จะต้องเป็นการบันเทิงที่ ‘ดี’ ด้วย

๒. ระบบสื่อมวลชนตามลักษณะของการผลิต การเลือกสรร และการเคลื่อนที่ไปของระบบสื่อมวลชน คือองค์กร ระบบ หรือสถาบันสื่อสารมวลชน ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดรูปลักษณะของกระบวนการ การผลิต และการจำหน่ายจ่ายแจก^{๑๙}

^{๑๘} Harold D. Lasswell, *The Structure and Function of communication, In Society, The Communication of Heals*, Lyman Buyson ed., (New York : Harper and Row Publishers, 1948), pp.152 - 157

^{๑๙} รองศาสตราจารย์กิติมา สุรสนธิ, *ความรู้ทางการสื่อสาร*, หน้า ๑๔๑.

๒.๒.๒ ทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล^{๒๐} (The Berlo Communication Theory)

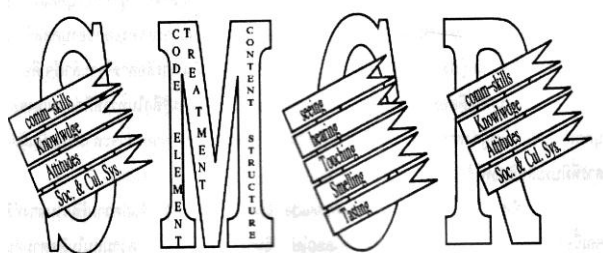
การสื่อสาร มีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี กระบวนการของการสื่อสารมีหลายรูปแบบ และระดับต่าง ๆ ในสังคม

เดวิด เค เบอร์โล (David K. Berlo) ได้เสนอแบบจำลองของการสื่อสารเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๐๓ โดยอธิบายว่า การสื่อสารประกอบด้วยพื้นฐานสำคัญ ๖ ประการคือ ๑) แหล่งสาร (Communication Source) ๒) ผู้เข้ารหัส (Encoder) ๓) สาร (Message) ๔) ช่องทาง (Channel) ๕) ผู้ถอดรหัส (Decoder) ๖) ผู้รับสาร (Communication Receiver)

ในการส่งและรับข่าวสารของผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้น แหล่งสาร กับผู้เข้ารหัสสาร อาจรวมอยู่ในตัวบุคคลคนเดียวกัน เรียกว่าผู้ส่งสาร (Source, Sender) และผู้ถอดรหัสสารกับผู้รับสารอาจรวมเรียกว่า ผู้รับสาร (Receiver) ดังนั้น แบบจำลองการสื่อสารตามแนวความคิดของเบอร์โลจึงนำเสนอองค์ประกอบหลักของการสื่อสารซึ่งประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร โดยอธิบายถึงคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ ของแต่ละองค์ประกอบการสื่อสาร ที่จะมอิทธิพลทำให้การสื่อสารนั้น ประสบผลสำเร็จหรือประสบผลล้มเหลว

และเสนอแบบจำลองของเบอร์โล (Berlo's S M C R model) ประกอบด้วย

S (Sender)	คือ	การรวบรวมต้นแหล่งสารกับผู้เข้ารหัส ในฐานะผู้ส่งสาร
M (Message)	คือ	สาร
C (Channel)	คือ	ช่องทางการสื่อสาร
R (Receiver)	คือ	ผู้รับสาร

การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการดังกล่าว และประสิทธิภาพขององค์ประกอบแต่ละประการขึ้นกับปัจจัย ดังนี้

^{๒๐}David K. Berlo, *The Process of Communication*, (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1990), p. 57.

๑) ผู้ส่งสาร (Sender) มีปัจจัยสำคัญคือ ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skill) ทศนคติ (Attitude) ความรู้ (Knowledge) ระบบสังคม (Social System) วัฒนธรรม (Culture)

๒) สาร (Message) มีปัจจัยสำคัญคือ รหัส (Code) เนื้อหา (Content) การจัดเสนอ (Treatment)

๓) สื่อ หรือช่องทางการสื่อสารนั้น เบอร์โล กล่าวว่ สื่อมีความหมาย ๓ ประการ คือ (๑) การเข้ารหัสและการถอดรหัส (Encoding and Decoding) (๒) สิ่งนำสาร (Message-Vehicle) (๓) พาหนะของสิ่งนำสาร (Vehicle-Carrier) สื่อในความหมายที่ ๒ และ ๓ เป็นเรื่องทางเทคนิค วิศวกร และนักวิทยาศาสตร์

ในกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ สื่อ ตามความหมายของเบอร์โล คือ ช่องทางที่จะนำสารไปสู่ประสาทสัมผัส (Sense Mechanisms) หรือการถอดรหัสของผู้รับสาร ได้แก่ การเห็น (Seeing) การได้ยิน (Hearing) การสัมผัส (Touching) การได้กลิ่น (Smelling) และการลิ้มรส (Tasting)

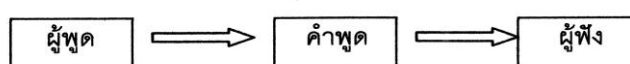
๔) ผู้รับสาร (Receiver) มีปัจจัยสำคัญคือทักษะในการสื่อสาร (Communication Skill) ทศนคติ (Attitude) ความรู้ (Knowledge) ระบบสังคม (Social System) วัฒนธรรม (Culture)^{๒๑}

๒.๒.๓ ทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติล (Aristotle Communication Theory)

อริสโตเติล (Aristotle) เป็นนักปราชญ์ นักปรัชญาชาวกรีก ได้ชื่อว่าเป็น ‘บิดาแห่งวาทวิทยา’ ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับวาทศิลป์ (Rhetoric) เป็นอย่างมากจึงสร้างแบบจำลองการสื่อสารโดยการพูด โดยการเน้นหนักในเรื่องการพูดเพื่อโน้มน้าวจิตใจ (Persuasive Speaking) เนื่องจากในสมัยนั้นการพูดชักจูงใจเป็นสื่อที่สำคัญ จำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการพูดสูงจากความเชื่อว่า เครื่องมือการสื่อสารที่สำคัญที่สุด และเป็นเครื่องมือในการสื่อสารพื้นฐานเป็นสมบัติของมนุษย์ทุกคนที่จะสามารถใช้เพื่อการชักจูงโน้มน้าวใจผู้ฟังให้เกิดความเห็น หรือการปฏิบัติในเชิงที่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกคล้อยตามได้ ก็คือการพูด อริสโตเติลได้กล่าวไว้ว่า

‘การจูงใจจะสัมฤทธิ์ผลเมื่อผู้ฟังถูกเร้าให้เกิดความรู้สึกร่วมจากคำพูดของผู้พูด’

อริสโตเติลได้วิเคราะห์กระบวนการพูดเพื่อชักจูงใจว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ผู้พูด (Speaker) คำพูด (Speech) และผู้ฟัง (Audience) ซึ่งอาจเขียนเป็นแบบจำลองได้ ดังนี้

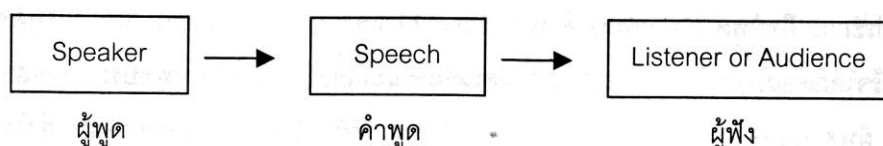
^{๒๑} Berlo, *The Percess of Communication*, (New York : Holt Print and Winston, Inc., 1960), p. 72.

อริสโตเติลอธิบายว่า การพูดจะมีประสิทธิผลในการชักจูงใจได้มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะของผู้พูด (Character or Ethos) ว่า มีความรู้ มีความน่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใส น่าไว้วางใจเพียงใด ในขณะที่ถ้อยคำพูดก็มีความสำคัญด้วยคือเนื้อหาสาระของคำพูด ตลอดจนการเรียบเรียงและวิธีการพูด (Content Arrangement and Delivery) ก็จะมีผลต่อการชักจูงใจด้วย ในส่วนของผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการพูด เป็นผู้ถูกชักจูงจะเชื่อตามคำพูดของผู้พูดหรือไม่ขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ฟัง (Emotion)

ทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติล นำมาใช้ผลสรุปการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ศึกษาปัจจัยที่ผู้สมัครจะได้รับการเลือกตั้งหรือจะได้รับความนิยมมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น บุคลิก รูปร่างหน้าตา ท่าทาง กิริยา อากักร การเป็นผู้ที่มีไหวพริบดีปัญญาดี มีความเชื่อมั่นในตนเองและความแคล่วคล่องในการพูด รวมทั้งการใช้เหตุผลในการนำเสนอเนื้อหาที่พูดให้เข้าใจ น่าสนใจ สามารถทำให้ผู้ฟังคล้อยตามหรือเห็นด้วยกับหลักการและเหตุผลที่พูด ซึ่งเหตุผล ความน่าเชื่อถือของเนื้อหาคำพูดอาจเกิดจากการอ้างอิงจากเอกสารหรือพยานบุคคลก็ได้ รวมทั้งความชื่นชมในตัวผู้พูด และการเชื่อในคำพูดของผู้พูดจากผู้ฟังจะเกิดขึ้น ทำให้ผู้ฟังอยากให้ความร่วมมือมากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเร้าอารมณ์ความรู้สึกทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วมกับผู้พูดได้หรือไม่ นอกจากนี้ สภาพเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม (Evidence) หรือบริบท (Contexts) การสื่อสารในขณะที่กำลังพูดก็ยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการสร้างบรรยากาศและส่งเสริมให้การพูดสัมฤทธิ์ผล

เรย์ โรเบิร์ต (Rays Robert) ได้ขยายความคิดของอริสโตเติลในแง่คุณลักษณะขององค์ประกอบการพูดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

คุณลักษณะของผู้พูด คำพูด และผู้ฟัง ที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวในการพูดนั้น ผู้พูดต้องมีความน่าเชื่อถือในด้านความรู้ ประสบการณ์ ค่านิยม ความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ รวมทั้งความสามารถในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ที่จะทำให้สามารถพูดได้อย่างชัดเจนลึกซึ้ง ส่วนสารนั้นจะขึ้นอยู่กับเนื้อหาของสารและการจัดเรียงลำดับสาร ตลอดจนวิธีการส่งข่าวสารของผู้พูด อันประกอบไปด้วย แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องที่พูดว่า มีความชัดเจน น่าสนใจมากน้อยเพียงใด ภาษาที่ใช้การยกตัวอย่างและอื่น ๆ รวมทั้งการแสดงออกของตัวผู้พูด ในขณะที่กำลังพูดด้วย ส่วนผู้ฟังจะเห็นว่า อารมณ์ ความรู้สึกของผู้ฟังจะขึ้นอยู่กับระดับความรู้เกี่ยวกับข่าวสารของผู้ฟัง รวมทั้งความสามารถในการฟัง การตีความ และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ของผู้ฟัง สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตามคำพูดของผู้พูดได้ง่ายขึ้น

๒.๒.๔ การสื่อสารมวลชน

๑) ความเป็นมาของการสื่อสารมวลชน

การสื่อสารกับคนจำนวนมากที่มีความเป็นสาธารณะ รวดเร็ว กว้างขวาง และครอบคลุมผู้รับสารในพื้นที่ต่าง ๆ ได้มากกว่าการสื่อสารประเภทอื่น ๆ การสื่อสารมวลชนจึงมีองค์ประกอบที่มีคุณลักษณะแตกต่างจากการสื่อสารทั่ว ๆ ไป คือผู้ส่งสารจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่สังกัดอยู่ในสถาบันหรือองค์กรสื่อสารมวลชน ข้อมูลข่าวสารจะมีความหลากหลายมากกว่า สื่อที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดจะถูกผลิตขึ้นมาในลักษณะอย่างเดียวกันจำนวนมาก เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นิตยสาร หรือภาพยนตร์ เป็นต้น ผู้รับสารก็จะเป็นมวลชนที่มีความแตกต่างกันในเรื่องคุณลักษณะทางด้านประชากรศาสตร์ และไม่เป็นที่ยึดถือของผู้ส่งสารด้วยคุณลักษณะของการสื่อสารมวลชนดังกล่าว จึงทำให้สื่อสารมวลชนมีความน่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใสและทำหน้าที่เป็นประโยชน์เกี่ยวข้องกับสาธารณชนโดยทั่วไป มีความน่าเชื่อถือผลกระทบของสื่อมวลชนที่มีทั้งต่อบุคคลและต่อสังคม ดังนั้น สื่อมวลชนในสังคมแบบต่าง ๆ ซึ่งไม่ว่าสื่อมวลชนจะอยู่ในระบบใดก็ตาม ต่างก็จะมีหน้าที่ ๆ สำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ

- ๑) หน้าที่ในการรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้แก่ประชาชนได้ทราบ
- ๒) หน้าที่ในการให้การศึกษาประสานสัมพันธ์ ให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน
- ๓) หน้าที่ในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น ชักจูงโน้มน้าวใจในประเด็นปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ และ

๔) หน้าที่ในการให้ความบันเทิง

ส่วนผลของการสื่อสารมวลชนที่เกิดขึ้นนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีทั้งผลในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งถือเป็นผลระดับเล็ก (Micro Level) และผลที่เกิดขึ้นกับระบบโครงสร้างของสังคมซึ่งเป็นผลระดับใหญ่ (Macro Level) ลักษณะของผลที่เกิดขึ้นนั้นอาจเกิดขึ้นทั้งในแง่ของสติปัญญา ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของบุคคล

๒) ความหมายของการสื่อสารมวลชน

การสื่อสารมวลชน คือ การสื่อสารไปยังผู้รับสารจำนวนมาก ที่มีความแตกต่างกันในเรื่องคุณลักษณะทางด้านประชากรศาสตร์ (Heterogeneous) และไม่เป็นที่ยึดถือของผู้รับสาร (Anonymous) มีความเป็นสาธารณะ (Public) ข่าวสารที่ส่งมีความหลากหลาย (Variety) จะถูกส่งผ่านช่องทางที่เรียกว่า สื่อมวลชน ไปยังสาธารณชนภายในระยะเวลาอันสั้นเวลาเดียวกัน

๓) ลักษณะของการสื่อสารมวลชน (The Nature of Mass Communication)
มี ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร ดังนี้

(๑) ผู้ส่งสาร (Source)

ในกระบวนการสื่อสารมวลชน ซึ่งได้แก่ หน่วยงานหรือองค์กรทางด้านการสื่อสารมวลชน ที่มีความสลับซับซ้อนและต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการค่อนข้างสูง ผู้ส่งข่าวจะเป็นผู้ที่สังกัดอยู่กับองค์กรหรือสถาบันสื่อสารมวลชน ซึ่งผู้รับสารจะให้กาขรยอมรับ ถือว่ามีศักดิ์ศรีและมีความน่าเชื่อถือในการส่งข่าวสารมากกว่าบุคคลธรรมดา เช่น นักข่าวของโรงพิมพ์

กองบรรณาธิการ ผู้เขียนประจำคอลัมน์หนังสือพิมพ์ พิธีกร ผู้ประกาศข่าวของสถานีโทรทัศน์ เป็นต้น ข่าวสารที่นำมาเสนอจะมาจากแหล่งข่าวสารที่เป็นต้นต่อ จากที่อื่นอีกต่อหนึ่ง ดังนั้น ผู้ส่งสารในสื่อมวลชน จึงมักจะปรากฏออกมาในฐานะที่เป็นแหล่งข่าวที่สอง (Secondary Source)

(๒) สาร (Message)

สารมีความหลากหลาย (Variety) และมีลักษณะทั่ว ๆ ไปเป็นสาธารณะ (Public) มีความรวดเร็ว (Rapid) และไม่ยั่งยืน (Transient) สื่อที่ใช้ในการส่งข่าวสารจะเป็นสื่อที่มีสมรรถนะในการส่งที่กว้างขวาง ครอบคลุม และสามารถเข้าถึงผู้รับสารที่มีความแตกต่างกันในเรื่องเพศ อายุ ระดับการศึกษา และสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

ลักษณะสาธารณะ (Public) หมายถึง การสื่อสารที่มุ่งส่งไปยังสาธารณะ ไม่เป็นการสื่อสารแบบส่วนตัว สารที่ส่งออกไปได้มุ่งเฉพาะเจาะจงไปยังใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้น เนื้อหาของสารที่เผยแพร่ออกไปจึงกว้างขวาง เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้ ทำให้ผู้รับสารทั้งหลายสามารถที่รับทราบข่าวสารเดียวกันในเวลาเดียวกัน หรือในเวลาใกล้เคียงกัน

มีความรวดเร็ว (Rapid) หมายถึง การสื่อสารที่รวดเร็วเพราะเรื่องราวข่าวสารที่เผยแพร่ออกไปต้องการส่งไปถึงผู้รับสารจำนวนมากในระยะเวลานั้น

ลักษณะความไม่ยั่งยืน (Transient) หมายถึง การสื่อสารมวลชนเป็นการสื่อสารที่ไม่ยั่งยืน เพราะมีเจตนาที่จะให้ผู้รับสาร ใช้เรื่องราวข่าวสารนั้นในทันที ดังนั้น สารที่ส่งออกไปจึงมีลักษณะที่ถูกใช้ให้หมดไปและบางส่วนเป็นการตอบสนองเจตนาของการใช้สื่อ ที่เป็นการบริโภคแบบทันทีทันใด ดังนั้นข่าวที่ปรากฏขึ้นทุกวันจึงมีอายุสั้น และจะมีข่าวใหม่ ๆ ออกมาทุก ๆ วัน

(๓) สื่อ (Media)

คือ สื่อที่ใช้ในกระบวนการสื่อสารมวลชน ที่เรียกว่า ‘สื่อมวลชน’ (Mass Media) ซึ่งหมายถึง สื่อที่สามารถนำสารจากผู้ส่งสารไปสู่ผู้รับสารที่ประกอบด้วยคนจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว ภายในเวลาที่ใกล้เคียงกันหรือในเวลาเดียวกัน โดยทั่วไปอาจแบ่งสื่อมวลชนออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(๑) สื่อสิ่งพิมพ์ (Printed Media) ได้แก่ สื่อมวลชนที่ลงข่าวสารต่าง ๆ โดยสื่อที่ใช้การพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร และหนังสือ ฯลฯ เป็นต้น

(๒) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Media) ได้แก่ สื่อมวลชนที่ใช้อุปกรณ์ไฟฟ้า หรืออิเล็กทรอนิกส์ในการส่งและรับข่าวสาร เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ฯลฯ เป็นต้น

(๔) ผู้รับสาร (Receiver)

ผู้รับสารในกระบวนการสื่อสารมวลชนจะเป็นผู้รับสารมวลชน (Mass Audience) ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ (Heterogeneous) อันได้แก่ อายุ เพศ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ถิ่นที่อยู่อาศัย ฯลฯ^{๒๒}

^{๒๒} รองศาสตราจารย์กิตติมา สุรสนธิ, ความรู้ทางการสื่อสาร, หน้า ๙๙-๑๐๐.

๒.๓ พุทธวิธีที่ใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรม

๒.๓.๑ พระปรีชาสามารถในการเผยแผ่พุทธธรรม

พระพุทธเจ้ามีพระนามอีกอย่างหนึ่ง ที่ปราชญ์และพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอ คือ พระบรมศาสดา หรือ พระบรมครู ซึ่งแปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม หรือผู้เป็นยอดของครู ในภาษาบาลี มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า

สตถา เทวมนุสฺसानํ แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย

และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ แปลว่า เป็นสารถีฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า

พระนามเหล่านี้ แสดงความหมายว่า ปราชญ์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชาและยกย่องเทิดทูนพระพุทธองค์ในฐานะทรงเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรงประสบความสำเร็จในงานการสอนหรือเผยแผ่พระธรรมเป็นอย่างดี ความยิ่งใหญ่และพระปรีชาสามารถในการสอนเห็นได้จาก

๑. พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในสมัยพุทธกาล ยุคที่ชมพูทวีปเป็นถิ่นนักปราชญ์ เต็มไปด้วยศาสตราจารย์ เจ้าลัทธิต่าง ๆ เป็นอันมาก แต่ละท่านล้วนมีชื่อเสียงและมีความสามารถ ผู้ที่มาเผชิญพระองค์นั้น มีทั้งมาดีและมาร้าย มีทั้งที่แสวงหาความรู้ มาลองภูมิ และที่ต้องการมาข่มมาปราบ แต่พระองค์สามารถประสพชัยชนะในการสอน จนมีพระนามนำ เด่นมาถึงปัจจุบัน

๒. คำสอนของพระองค์ ขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาเดิมและแย้งกับความเชื่อถือความประเพณีปฏิบัติที่แพร่หลายอยู่ในสังคมสมัยนั้น เช่น การทำลายความเชื่อถือเรื่องวรรณะ เป็นต้น ทรงจัดตั้งระบบคำสอนและความเชื่อถืออย่างใหม่ให้แก่สังคม การกระทำเช่นนี้ให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ย่อมเป็นงานยากอย่างยิ่ง

๓. ขอบเขตงานสอนหรือการเผยแผ่ธรรมของพระองค์กว้างขวางมาก ทั้งโดยเทศะและระดับชนในสังคม ต้องเสด็จไปสั่งสอนในหลายถิ่นแคว้น พบคนทุกชั้นในสังคม ซึ่งมีระดับความเป็นอยู่ ความเชื่อถือ การศึกษาอบรม นิสัยใจคอ และสติปัญญาแตกต่างกัน ทุกแบบทุกชนิด ทรงสามารถสอนคนเหล่านั้นให้เข้าใจได้ และยอมเป็นศิษย์ของพระองค์ นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมาทีเดียว

๔. พระพุทธศาสนาที่เจริญมาได้ตลอดเวลานับพัน ๆ ปีสืบมาจนถึงวันนี้ แพร่หลายเป็นที่นับถืออยู่ในประเทศต่าง ๆ และคณะสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนาซึ่งเป็นสถาบันใหญ่และสำคัญในสังคมปัจจุบัน เป็นผลงานยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์ ยืนยันถึงพระปรีชาสามารถอย่างประจักษ์ชัด ย่อมชวนให้พิจารณาสืบค้นต่อไปถึงเนื้อธรรมคำสอน หลักการสอน และวิธีการสอนของพระองค์ว่าเป็นอย่างไร ยิ่งใหญ่และประเสริฐสมจริงเพียงใด^{๒๓}

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑-๓.

๒.๓.๒ การสื่อสารเผยแผ่พุทธธรรมสมัยพุทธกาล

๑) วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงใช้การสอน ๓ วิธี เรียกแต่ละวิธีว่า ปาฏิหาริย์^{๒๔} การสอนทั้ง ๓ แบบคือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีปาฏิหาริย์^{๒๕} ดังนี้

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ คือ ฤทธิ์ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์

๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ คือ การท่ายใจ รอบรู้กระบวนการของจิตจนสามารถกำหนดอาการที่หมายเล็กลงแล้วบอกสภาพจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้องเป็นอัศจรรย์

๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ คือ อนุสาสนี คำสอนเป็นจริงสอนให้เห็นจริงนำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอัศจรรย์

ในวิธีการสอน ๓ วิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ แต่ทรงสรรเสริญอนุสาสนีปาฏิหาริย์ว่าเป็นเยี่ยม

พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุภุมมกคฤหบดี ผู้ทูลขอให้ทรงมีพระบัญชาให้ภิกษุสักรูปหนึ่งแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เพื่อให้ผู้คนชาวเมืองนาลันทาจักได้เลื่อมใสศรัทธาที่จะประมาณได้ พระพุทธองค์ตรัสปฏิเสธว่า พระองค์มิได้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่คฤหัสถ์ผู้มุ่งชาวห่มขาว ตรัสว่า เกวัญญะ ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างนี้เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว จึงประกาศให้รู้

อิทธิปาฏิหาริย์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวเป็นหลายคน หลายคนเป็นคนเดียว ผุดขึ้นนั่งบัลลังก์เหาะไปในอากาศ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ ฯลฯ และใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้คนที่เลื่อมใสก็ชื่นชม สรรเสริญ ส่วนคนที่ไม่ศรัทธาก็ค่อนแคะว่า แม้พระฤๅษีในแคว้นคันธาระก็ทำได้ (วิชาชื่อ คันธารี เกิดจากฤๅษีผู้หนึ่งในแคว้นคันธาระทำขึ้น) เกวัญญะ เราเห็นโทษในอิทธิปาฏิหาริย์จึงอึดอัด ระอา รังเกียจอิทธิปาฏิหาริย์

อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมท่ายใจ ทายความรู้สึกในใจ ทายความตรึก ฯลฯ คนที่เลื่อมใสก็ชื่นชม สรรเสริญ ส่วนคนที่ไม่ศรัทธาก็ค่อนแคะว่า แม้คนที่เรียนวิชาชื่อ มณิกา (หรือวิชาจินตามณี) ก็ทำได้ เกวัญญะ เราเห็นโทษในอิทธิปาฏิหาริย์จึงอึดอัด ระอา รังเกียจ..

อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพราสอนว่า ท่านจงตรึกอย่างนี้ อย่าตรึกอย่างนั้น จงใส่ใจอย่างนี้ อย่าใส่ใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้ เข้าถึงสิ่งนี้..

การสอนของพระพุทธเจ้าที่ทำให้พระพุทธสาวกบรรลุเป็นพระอรหันต์ล้วนเป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์ทั้งสิ้น ส่วนการใช้ปาฏิหาริย์ประกอบการสอนนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้

^{๒๔} ปาฏิหาริย์แปลว่า สิ่งน่าอัศจรรย์ มีผลสำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ เพราะสามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นปัญญาและมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ถึงขั้นเป็นพระอริยบุคคล.

^{๒๕} ‘เกวัญญสูตร’, ที.ส. (ไทย) ๙/๔๘๓/๒๑๔.

๒.๓.๓ สื่อที่ใช้เผยแผ่พุทธธรรมสมัยพุทธกาล

สื่อครั้งพุทธกาล หมายถึง ทำการติดต่อให้ถึงกัน สิ่งของที่ทำให้การติดต่อให้ถึงกัน หรือชักนำให้รู้จักกัน ในพระพุทธานุศาสนาก็มีการใช้สื่อเป็นตัวกลาง หรือการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรม ทำให้ผู้ฟังพระธรรมเทศนาเข้าใจในหลักธรรมแง่มุมต่าง ๆ มากขึ้น สื่อในพระพุทธานุศาสนามี ดังนี้

๑) สื่อการเผยแผ่ธรรม

ในคัมภีร์พระพุทธานุศาสนากล่าวถึง การสื่อถึงธรรมที่สามารถช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น พระพุทธร่องค์ทรงใช้อุปมาใน โสณสูตร กกจูปมสูตร อลคัทพุมสูตร จุฬสาโรปมสูตร สีสปาวนสูตร ดังนี้

(๑) โสณสูตร พระพุทธร่องค์ทรงใช้สื่อการสอนอุปมาการตีพิมพ์เปรียบด้วยการทำความเพียรว่า ถ้าเครื่องครัดเกินไปก็ฟังชาน ถ้าหย่อนยานไปก็ทำให้เกียจคร้าน ดังมีเรื่องโดยย่อว่า ท่านพระโสณะปรารภความเพียรหนักเกินไปเดินจงกรมจนฝ่าเท้าแตกท่านเปลี่ยนมาเป็นคลานจงกรมจนเข้าและฝ่ามือแตกเป็นแผลมีจิตฟังชานท้อแท้ว่า ท่านด้อยวาสนาทางธรรมคิดจะลาสิกขา พระพุทธร่องค์ทรงทราบเหตุจึงทรงใช้สายพินเป็นสื่อ ตรัสสอนพระโสณะว่า

เมื่อครั้งที่อยู่ครองเรือน เธอเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตีพิมพ์มิใช่หรือ เวลาสายพินตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป มีเสียงใช้การได้หรือ ทูลตอบว่า “ใช้การไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

เวลาสายพินของเธอไม่ตึงไม่หย่อนเกินไปจึงอยู่ในระดับที่พอเหมาะ พินของเธอมีเสียงใช้การได้หรือ “ใช้การได้ พระพุทธเจ้าข้า” เช่นเดียวกัน ความเพียรที่ปรารภเกินไปย่อมเป็นไปเพื่อความฟังชาน ความเพียรที่หย่อนเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ฉะนั้น เธอจงตั้งความเพียรให้พอดี จงปรับอินทรีย์ให้เสมอกันและจงถือเอานิมิตในความเสมอกันนั้น” ต่อมาไม่นานพระโสณะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๒๘}

(๒) กกจูปมสูตร

ครั้งหนึ่งพระพุทธร่องค์ทรงใช้สื่อการสอนอุปมาโดยเลื่อยที่มีความคมสามารถทำให้เจ็บปวด ทรงสอนให้อดทนอดกลั้นระงับความโกรธต่อผู้ทำผิดหรือทำร้ายได้ ดังมีเรื่องโดยย่อว่า

พระพุทธร่องค์ตรัสสอนพระโมลลียผู้คณະคลุกคลีกับภิกษุณีจนเกินเวลาเมื่อภิกษุทำผิดภิกษุณีก็โกรธแทน พระพุทธร่องค์ตรัสสอนว่า ถ้าภิกษุจะติเตียนหรือทำร้ายภิกษุณีต่อหน้าหรือแม้ทำร้ายตัวท่านเองก็ควรละฉันทะและวิตกเสีย^{๒๙} ตรัสสอนด้วยโอวาทอุปมาด้วยเลื่อยว่า

หากพวกโจรใช้เลื่อยตัดอวัยวะน้อยใหญ่ยังมีใจคิดร้ายพวกโจร ผู้นั้นไม่ชื่อว่าทำตามพระโอวาท เพราะยังอดกลั้นไม่ได้ ควรสำเหนียกว่า จิตของเราจะไม่แปรผันไม่เปล่งวาจาหยาบ และจะอนุเคราะห์ด้วยเมตตาจิต แผ่เมตตาจิตให้บุคคลนั้น^{๓๐}

^{๒๘} วจ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๕๓๓-๕๓๕.

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๒-๒๒๔/๒๓๓-๒๓๕.

^{๓๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๒/๒๔๔.

(๓) อลคัทพุมสูตร

พระพุทธองค์ทรงใช้สื่อการสอนอุปมา พิษณุเป็นสื่อเปรียบเทียบกับการเล่นเรียนปฏิบัติธรรมในทางที่ผิดว่า เหมือนกับการจับงูพิษที่ผิดวิธี ดังมีเรื่องโดยย่อว่า

ภิกษุชื่ออริฏฐะ มีความคิดผิดว่า รู้ทั่วถึงธรรมที่พระพุทธทรงแสดงแล้วท่านกล่าวว่า ‘ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นธรรมก่อนอันตราย’^{๓๑} ก็ไม่สามารถก่อนอันตรายแก่ผู้ช้องเสพได้จริง’

พระอริฏฐะรูปนี้เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก รู้แต่อันตรายิกธรรมบางส่วน แต่ไม่รู้เรื่องอันตรายิกธรรมแห่งการล่วงละเมิดพระวินัยบัญญัติ เพราะท่านไม่ฉลาดเรื่องวินัยจึงเกิดความคิดผิดว่า พวกคฤหัสถ์ที่ยุ่งเกี่ยวอยู่กับกามคุณเป็นโสดาบัน เป็นสกทาคามี เป็นอนาคา ฉะนั้น พวกภิกษุก็ยังเห็นรูปที่น่าชอบใจด้วยจักขุ ถูกต้องสัมผัสสัมผัสด้วยกาย ใช้สอยผ้าอ่อนนุ่ม ย่อมกระทำได้

เมื่อเกิดมิจฉาทิฐิก็โต้แย้งพระสัพพัญญุตญาณคัดค้านเวสารัชชญาณว่า “โณนพระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติปฐมปาราชิกอย่างกวตขันประคูกันมหาสมุทร ในข้อนี้ไม่มีโทษ” โดยกล่าวว่า “เมถุนธรรม ไม่มีโทษ”^{๓๒} ไม่สามารถก่อนอันตรายแก่ผู้ช้องเสพได้จริง”

พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระอริฏฐะเข้าเฝ้า ตรัสประณามว่า เป็นโมฆบุรุษ ไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่ทรงแสดงไว้ ทรงยืนยันว่าธรรมที่ตรัสรู้เป็นธรรมก่อนอันตรายแก่ผู้ช้องเสพจริง ๆ ทรงสรุปว่า พระอริฏฐะกล่าวตู่พระองค์ด้วยทิฐิผิด ๆ เชื่อว่าทำลายตนเองและประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า

ผู้เล่าเรียนธรรม^{๓๓} ผิด เหมือนบุรุษผู้ต้องการงูพิษ จับที่ขนดหาง ที่หาง จะถูกแวงกัดที่มือ แขนหรืออวัยวะน้อยใหญ่ถึงตายหรือได้รับทุกข์ปางตายส่วนผู้เรียนธรรมมาดีแล้วเหมือนบุรุษต้องการงูพิษ จะใช้ไม้มีง่ามเหมือนขาแพะกดไว้แน่นแล้วจึงจับที่คออย่างมั่นคง แม้งูพิษนั้นจะรัดมือ แขนหรือที่อวัยวะน้อยใหญ่ก็ไม่ตาย ไม่ได้รับทุกข์ปางตาย^{๓๔}

ทรงใช้งูพิษเป็นสื่อเปรียบเทียบกับการเล่นปฏิบัติธรรมในทางที่ผิดว่า เหมือนกับการจับงูพิษที่ผิดวิธี อาจเป็นอันตรายถึงตาย หรือเกือบตายได้ส่วนผู้เรียนธรรมมาเป็นอย่างดีปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องแล้ว เปรียบเหมือนกับวิธีการจับงูพิษที่ถูกต้องและปลอดภัย การแสดงธรรมของพระพุทธองค์นั้น ตรัสว่า ก็เพื่อความไม่ยึดมั่นไม่ยึดถือธรรมนั้นเอาไว้ เปรียบเหมือนผู้ข้ามแม่น้ำด้วยแพ เมื่อข้ามพ้นขึ้นฝั่งได้แล้วก็ละทิ้งแพ กล่าวคือไม่มีการยึดถือใด ๆ อีกต่อไป

^{๓๑} ธรรมก่อนอันตราย ๕ คือ (๑) กรรม : อนันตริยกรรม ๕ (๒) กิเลส : นียตมิจฉาทิฐิ (๓) วิบาก : การเกิดเป็นบัณฑิต และสัตว์ ๒ เพศ (๔) อริ : การว่าร้ายพระอริยเจ้า (๕) อาณาวิติกกมะ: อาบัติ ๗ กองที่ภิกษุจงใจล่วงละเมิด, ม.ม.อ. ๒/๒๓๔/๙ (เชิงอรรถ)

^{๓๒} วิ.มหา. (บาลี)) ๒/๔๑๗/๔๑๘-๔๑๙, ม.ม. (บาลี) ๒/๒๓๔/๙-๑๐ (เชิงอรรถ).

^{๓๓} หมายถึง เล่าเรียนนิตรณปริยัติ คือ (๑) อลคัทพริยัตติ การเล่าเรียนเปรียบด้วยงูพิษ มุ่งลากสักการะ (๒) นิตรณปริยัตติ การเล่าเรียนมุ่งออกจากวัฏฏะ (๓) ภันฑาคาริกปริยัตติ การเล่าเรียนประคูกำหนดรู้ขั้นแล้วละกิเลสได้แล้ว อบรมมรรค ทำให้แจ้งผลแล้ว เมื่อเล่าเรียนพุทธพจน์ เป็นผู้ทรงแบบแผนรักษาประเพณีตามรักษาริยวงศ์ ดังนั้น ในที่นี้จึงหมายถึงเอานัยที่ ๒, ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๓๔/๑๔ (เชิงอรรถ).

^{๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๔-๒๔๘/๒๔๕-๒๖๗.

(๔) จุฬาสโรปมสูตร

พระพุทธเจ้าทรงใช้สื่อเปรียบเทียบแก่นไม้กับพรหมจรรย์ หรือแก่นแท้ ให้มุ่งปฏิบัติ เพื่อบรรลุผลอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ดังมีเรื่องโดยย่อว่า

พราหมณ์ปิงคลโกจจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถามว่า “พวกสมณพราหมณ์ ปุณณะ กัสสปะ มักขลิ โคสาล อชิตะ เกสกัมพล ปุกะ กัจจายนะ สัญชัย เวลัฏฐ-บุตร นิครนถ์ นาฏบุตร^{๓๕} เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียงได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ครูเหล่านี้รู้จริงหรือไม่จริง หรือว่าบางพวกรู้ บางพวกไม่รู้” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่าข้อที่ถามจงงดไว้ แล้วทรงแสดงธรรมว่า

เปรียบเหมือนบุรุษต้องการแก่นไม้ มีต้นไม้ที่มีแก่น กลับมองข้ามแก่นไม้ กระพี้เปลือก และสะเก็ดไป เข้าใจว่ากิ่งและใบเป็นแก่นไม้จึงตัดนำไปแสดงว่าไม่รู้จักแก่นไม้ บุคคลบางคนก็ฉันทันนั้น บวชเป็นบรรพชิตด้วยคิดว่าถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ถูกความทุกข์ครอบงำ มีความทุกข์แล้วคิดว่าจะทำให้ทุกข์สิ้นไป มาบวชแล้วเกิด มีลาภสักการะ สรรเสริญ จึงปลื้มใจสมหวัง ยกตนข่มผู้อื่นว่าไม่มีชื่อเสียง มีศักดิ์น้อยไม่สร้างฉันทะ ไม่พยายามทำให้แจ้งธรรมอันยิ่งและประณีตกว่าลาภสักการะและสรรเสริญ ประพัตถีย่อยอ่อน ท้อถอย อุปมา เหมือนบุรุษผู้ต้องการแก่นไม้กลับมองข้ามแก่นไม้ เข้าใจว่ากิ่งและใบเป็น “แก่นไม้” จึงตัดนำไป^{๓๖}

ทรงเปรียบเหมือนคนที่ต้องการแก่นไม้ ไม่รู้จักแก่นไม้ และแม้ครูทั้ง ๖ คนก็เช่นกัน ก็ไม่รู้จริง เหมือนคนต้องการแก่นไม้ แต่กลับไม่รู้จักแก่นไม้ฉันทันนั้น

(๕) สีสปาวนสูตร

ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ทรงใช้สื่อการสอนอุปมาด้วยใบประดู่ลายกับพระธรรมคำสอนของพระองค์ที่ทรงนำมาสั่งสอน ดังมีเรื่องโดยย่อว่า

พระพุทธเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมา ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า

“ใบประดู่ลายที่เราหยิบขึ้นมากับใบที่อยู่บนต้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน” กราบทูลว่า

“ใบที่อยู่บนต้นไม่มากกว่าใบประดู่ลายที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อย”

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แต่มิได้บอกเธอมีมากเพราะไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความ เพื่อนำมาคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยุติเพื่อตรัสรู้ เพือนิพพานเราจึงมิได้บอก

^{๓๕}ปุณณะ เพราะเป็นทาสคนที่ครบร้อย คำว่า กัสสปะ เป็นชื่อโคตร รวมเรียกว่า ปุณณกัสสปะ มักขลิ เป็นชื่อที่ ๑ เพราะถือหมอน้ำมันได้รับคำเตือนจากนายว่า มาขลิ (อย่าสิ้นนะ) โคสาล เป็นชื่อที่ ๒ เพราะเกิดในโรงโค อชิตะ เป็นชื่อ เกสกัมพล เพราะนุ่งห่มผ้าที่ทำด้วยผมของมนุษย์ ปุกะ เป็นชื่อ กัจจายนะเป็นชื่อโคตรเรียกรวมว่า ปุกะกัจจายนะ สัญชัย เป็นชื่อ เวลัฏฐบุตร เป็นชื่อที่ ๒ เพราะเป็นบุตรช่างสาน นิครนถ์ เป็นชื่อ เพราะมักกล่าวว่า “เราไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด” นาฏบุตร เป็นอีกชื่อเพราะเป็นบุตรของนักฟ้อน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๖/๑๓๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑ (เชิงอรรถ).

^{๓๖}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๒-๓๒๔/๓๔๘-๓๕๖.

สิ่งที่เราบอกแล้วคือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกข นิโรธคามินีปฏิปทา เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานเราจึงบอก^{๓๗}

การใช้สิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติและเครื่องใช้ แม้กระทั่งสัตว์ร้ายอย่างงูพิษ มาเป็นการสื่อสารถึงธรรมของพระพุทธองค์ การนำสื่อมาเป็นเครื่องช่วยอธิบาย ชี้แจง แนะนำเพื่อถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ พระพุทธองค์ทรงมีเป้าหมายที่ทรงเลือกโอกาสและเลือกประเภทของสื่อที่เป็นประโยชน์ และเหมาะสมกับจริตของบุคคลนั้น ๆ

๓) ประเภทสื่อในการเผยแผ่ธรรม

สื่อการเผยแผ่ธรรมสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในครั้งพุทธกาล มี ๕ ประเภท ได้แก่

(๑) การสื่อสารด้วยบุคคล หรือสื่อมวลชน (คำพูด ท่าทาง)

ครั้งพุทธกาล การใช้สื่อสารด้วยคำพูด ลีลา ท่าทาง บุคลิกลักษณะของผู้สอนเป็นหลัก เพื่อเป็นสื่อ โนมนำวจิตใจของผู้พบเห็นเกิดเลื่อมใส ศรัทธา เช่น อุบัติสสะ (สารีบุตรปริพาชก) เห็นกิริยาอาการสำรวมของพระอัสสชิ ขณะกำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ว่า

มีกิริยาก้าวไป ถอยกลับ แลดู เหลียวดู คู้เข้า หยียดออก นำเลื่อมใส มีจักขุทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ แล้วคิดว่า “ภิกษุรูปนี้คงเป็นองค์ใดองค์หนึ่งบรรดาพระอรหันต์ หรือท่านผู้ดำเนินสู่หนทางแห่งความเป็นพระอรหันต์ในโลกเป็นแน่”^{๓๘}

สารีบุตรปริพาชกจึงติดตามไปข้างหลัง และเมื่อได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ ที่ย่อสั้น ๆ เพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็เกิดเลื่อมใส ทำให้เกิดความต้องการพบพระพุทธเจ้า และยังได้ชักชวนโมคคัลลานปริพาชก กับปริพาชก ๒๕๐ คนไปเข้าเฝ้าทูลขอบรรพชาอุปสมบท

(๒) การสื่อสารด้วยภาษา

ฝ่ายเถรวาทมีหลักฐานทางคัมภีร์พระพุทธศาสนาอ้างถึงการสืบทอดด้วยภาษาว่า

พระพุทธเจ้าประกาศศาสนาอยู่ที่แคว้นมคธ ทรงใช้ภาษามาคธี หรือมาคธิโกวหาร สอนประชาชน พระพุทธโฆษาจารย์ พระอรรถกถาจารย์ซึ่งมีชีวิตอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ อธิบายว่าเป็น “สภานิรุตติ” คือเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าตรัส

เมื่อพระพุทธองค์ดับขันธปรินิพพานแล้ว คำสอนได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ และส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนา สมัยพุทธกาลมีภาษาที่ใช้กันในอินเดีย ๒ ภาษา คือ ภาษาสันสกฤตกับภาษาบาลีหรือมาคธี ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาชั้นสูงใช้กันวงการศาสนาพราหมณ์ ในวรรณกรรมและราชสำนัก ภาษาบาลีเป็นภาษาง่าย ๆ แพร่หลายในคนชั้นกลางและชั้นต่ำ พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้ภาษาบาลีในการเผยแผ่พระธรรมของพระองค์ และทรงแนะนำให้พระ

^{๓๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๓/๖๑๓.

^{๓๘} วิ.มท. (ไทย) ๑/๖๐/๗๒.

พุทธสาวกใช้ภาษาตามที่ท้องถิ่นนั้นนิยมใช้^{๓๙}

อนึ่ง ภาษามาคธีนั้น มีโวพจน์เรียกกันอยู่ ๒ คำ คือ ๑) มุลภาษา ภาษาดั้งเดิม ๒) ตันติภาษา ภาษาแบบแผน และภาษาบาลี ก็มีโวพจน์เรียกกันอยู่ ๒ คำนั้นเช่นกัน จึงสรุปได้ว่า ภาษามาคธีก็คือ บาลี ซึ่งเรียกว่ามุลภาษา หรือ ตันติภาษา นั้นเอง

(๓) การสื่อสารโดยใช้อุปกรณ

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำเอาสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติใกล้ตัว หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นนำมาใช้เป็น สื่อในการสอน เช่น ต้นไม้ ใบไม้ แก่นไม้ เปลือกไม้ กระพี้ ส่วนประกอบของต้นไม้ใช้ เป็นสื่อ เปรียบถึงลักษณะของสัตว์บุรุษ เช่น “สัตว์บุรุษทั้งหลาย เปรียบดังพฤษชาติ ให้ร่มเงาแก่บุคคลอื่นแต่ตนดำรงอยู่กลางแดด แม้ผลก็มีไว้สำหรับคนอื่นโดยแท้”

ทรงใช้ สื่อ ต้นไม้ เช่น

กิ่งไม้ ใบไม้ เปรียบกับ ลาภสักการะ สรรเสริญ

สะเก็ด เปรียบกับ ศีล มรรยาท

เปลือก เปรียบกับ สมาธิ

กะพี้ เปรียบกับ ญาณทัศนะ ปัญญา

แก่น เปรียบกับ อาสวักขยญาณ หรือวิมุตติ (การหลุดพ้น)^{๔๐}

(๔) การสื่อสารด้วยการอุปมา อุปมัย

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงใช้ สิ่งแวดล้อมนำมาเปรียบเทียบ เช่น ทรงเปรียบรอยเกวียนเหมือนความทุกข์ ติดตามคนชั่ว ที่ทรงเปรียบดังรอยเท้าโคว่า “ความทุกข์ติดตามคนชั่ว เหมือนล้อเกวียนหมุนตามรอยเท้าโค”

ทรงเปรียบเทียบเหมือนกับผ้า ๓ ชนิด ว่า

๑) ทุศีล มีธรรมทราม เปรียบผ้าสีไม่งาม

๒) ให้ทุกข์แก่คนอื่น เปรียบผ้าเนื้อหยาบ

๓) ทำไถยทานของหายากให้มีอันสละน้อย เปรียบผ้าราคาต่ำ

ทรงเปรียบเทียบเหมือนกับม้าอาชาไนย ๓ ชนิด ว่า

๑) มีศีล เปรียบม้ามีสีงาม

๒) พากเพียรสม่ำเสมอ เปรียบม้ากำลังดี

๓) รู้ริยสัจ เปรียบม้ามีฝีเท้าเร็ว

ทรงเปรียบเทียบบุคคล ๓ จำพวก กับรอยขีด ๓ ประเภทว่า

๑) บุคคลเปรียบด้วยรอยขีดในศิลา เป็นผู้ โกรธเป็นประจำ โกรธนาน

๒) บุคคลเปรียบด้วยรอยขีดบนแผ่นดิน เป็นผู้โกรธเป็นประจำแต่โกรธนาน

^{๓๙} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ. คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๕.

^{๔๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ. คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๖๓.

๓) บุคคลเปรียบด้วยรอยขีดในน้ำ เป็นผู้ถูกกว่าด้วยคำหนักๆ ก็ไม่โกรธ^{๔๑}

(๕) สื่อสารด้วยนิทานชาดก

พระพุทธเจ้าทรงใช้ชาดก ในการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต ทรงมีบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทำให้ทรงจำเหตุการณ์ เรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตได้มากมาย ทรงนำมาใช้เป็นสื่อในการสอนธรรมะ ทั้งที่เป็นอดีตพุทธะ ประวัติพระสาวก ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของบุคคล สัตว์ หรือสถานที่ต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุป สื่อในสมัยพุทธกาลประกอบด้วย สื่อบุคคล คือพระพุทธองค์ทรงสอนด้วยคำพูด ท่าทาง เป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใสในลักษณะมหาบุรุษลักษณะ อันเป็นสื่อโน้มน้าวจิตใจของผู้พบเห็น เมื่อพบเห็นแล้วก็เกิดเชื่อถือ แม้แต่บุคลิกกิริยาอาการสำรวมของพระอัสสชิ ขณะที่กำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ก็ยังเป็นที่เลื่อมใสแก่สารีบุตรปริพาชก

สื่อ ภาษาพระพุทธเจ้าทรงใช้บาลีท้องถิ่น และทรงแนะนำให้พระสาวกใช้ภาษาตามที่ท้องถิ่นนั้นนิยม การใช้สื่ออุปกรณ์ พระพุทธเจ้าทรงนำเอาสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติใกล้ตัว หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น มาใช้เป็น สื่อ อุปมา อุปมัย พระพุทธเจ้าทรงใช้สิ่งแวดล้อมจากธรรมชาติ นำมาเปรียบเทียบ ส่วนสื่อนิทานชาดกนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้สื่อชาดก โดยทรงเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต

๒.๓.๔ การสื่อสารภายหลังพุทธปรินิพพาน

ในอินเดียสมัยพุทธกาล (๘๐ ปีก่อนพุทธศักราช) ไม่มีการทำรูปเทพเจ้าหรือบุคคลสำคัญ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ไม่ปรากฏมีผู้สร้างพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ เพราะเกรงว่าจะเป็นการลบลู่ ไม่เคารพ รูปเคารพที่จะเป็นสื่อแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงไม่นิยมทำกัน เพราะยังระลึกได้ว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ บรรดาพุทธบริษัททั้งหลายนับถือแต่ไตรสรณคมน์ ได้แก่พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสอนของพระองค์ และพระสงฆ์สาวกอันเป็นหลักสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๔๒}

ระยะเวลาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑-๓ ประเทศอินเดียในสมัยนั้นไม่พบหลักฐานทางด้านศิลปวัตถุที่ถือว่าเป็นรูปเคารพหรือรูปสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่าพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้น เมื่อระลึกถึงพระศาสดาใครเห็นพระพุทธองค์ต่างก็พากันไปทำพุทธบูชาปลงธรรมสังเวช ณ สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ รวมทั้งที่แสดงมหาปาฏิหาริย์อีก ๔ แห่ง เพื่อให้เกิดพุทธานุสติ และยึดถือเอาวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ ณ สถานที่นั้นเป็นสื่อ แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย เช่น ไม้สาละที่ประสูติ ไม้โพธิ์บัลลังก์ที่ตรัสรู้ ไม้รังหรือสнопที่ปรินิพพาน เป็นต้น^{๔๓}

^{๔๑} อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๓๓/๓๘๑-๓๘๒.

^{๔๒} สมเด็จพระปรมาชิตชินโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๔๒๐.

^{๔๓} พิชรินทร์ สุขประมุข และคณะ, รูปและสัญลักษณ์แห่งพระศากยพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์ พรินตติ้ง กรู๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๗-๘.

ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ในปีพ.ศ. ๒๗๐-๓๐๗ เป็นรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะ^{๔๔} พ.ศ. ๓๐๐ ถึง พ.ศ. ๖๐๐ ก็ยังไม่ปรากฏว่าได้มีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้า บรรดาประชาชน ช่าง ศิลปิน กษัตริย์ คณะสงฆ์และพุทธบริษัท ต่างถือคติว่าองค์พระศาสดานั้นไม่สามารถแสดงได้ด้วยรูปมนุษย์ แต่มุ่งแสดงในทางนามธรรมยิ่งกว่ารูปธรรม ซึ่งแสดงถึงความสูงส่งของจิตใจพุทธบริษัทยุคนั้น จึงสร้างพุทธศิลป์ในรูปหินสลักเป็นสื่อ เพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าในภาพพุทธประวัติ

จากหลักฐานหินสลักที่ค้นพบได้จาก ๓ แห่ง คือ ที่สถูปการุฬารททางเหนือ สถูปสาญจีภาคกลาง และกลุ่มสถูปอมราวดี ทางอินเดียใต้ เป็นการสร้างภาพพระพุทธรูปองค์ในลักษณะที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ (Symbols) แทนองค์พระพุทธรูปเจ้าตามเหตุการณ์ที่สำคัญของพุทธประวัติเพื่อสักการบูชา เช่น ใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แห่งการประสูติ ภาพมหาภิเนษกรรม (ทรงออกผนวช) เป็นรูปม้า บนหลังม้ามืดดำกัน ภาพการตรัสรู้เป็นรูปบัลลังก์และโพธิพฤกษ์ ภาพปฐมเทศนาใช้ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แทนพุทธรูป และภาพสถูป (เนินดินหลุมศพ (funerary structures) เป็นสัญลักษณ์มหาปรินิพพานของพระพุทธรูป

ต่อคำถามที่ว่า การไม่ยอมทำรูปพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ (Anthropomorphic Image) แต่พยายามทำเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ถ้าตอบคำถามนี้ได้จะเข้าใจในทางศิลปะโบราณคดี ประวัติพระพุทธรูปศาสนา กระทั่งหลักธรรมในชั้นสูง เช่น เรื่องความไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทานฯ มุ่งแสดงพระพุทธรูปในทางนามธรรมยิ่งกว่าทางรูปธรรม แสดงความสูงส่งทางด้านจิตใจของพุทธบริษัทในสมัยนั้น ที่สูงกว่ายุคปัจจุบันนี้ จึงแสดงด้วยสัญลักษณ์ ที่ทำขึ้นเฉพาะ^{๔๕}

๒.๔ การสื่อสารที่ใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรม

๒.๔.๑ การเผยแผ่พุทธธรรมครั้งพุทธกาล

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีสาเหตุประการหนึ่งที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นทางสังคม (Social Invention) เช่น เกิดศาสนาใหม่ ซึ่งส่งผลให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไป^{๔๖} อุบัติการณ์แห่งพระพุทธรูปศาสนา คือ ปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมอินเดีย อย่างไรก็ดีแม้พระพุทธรูปศาสนาจะได้อุบัติขึ้น แต่หากปราศจากการประกาศ หรือการสื่อสารแล้ว เนื้อหาสาระทั้งหลายอันได้แก่ หลักการและแนวทางปฏิบัติในทางพระพุทธรูปศาสนาก็จะมีได้ถูกเผยแพร่ออกไปสู่สังคมได้เลย

จากองค์ประกอบพื้นฐานของการสื่อสารที่ประกอบไปด้วย ผู้ส่งสาร (Sender) ตัวสาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) หรือที่รู้จักกันทั่วไป

^{๔๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๔๕}พัชรินทร์ ศุขประมูล และคณะ, *รูปและสัญลักษณ์แห่งพระศากยพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๗.

^{๔๖}วิเชียร รักการ, *วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๒๙), หน้า ๔.

แบบย่อ ๆ ว่า S-M-C-R นั้น กล่าวได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนาให้น้ำหนักกับองค์ประกอบเหล่านี้ทุกองค์ประกอบ แต่องค์ประกอบที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญก็คือ ตัวสาร (Message) หรือ หลักธรรมนั่นเอง โดยพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระธรรม เทียบเท่ากับพระองค์เอง ดังความที่พระองค์ได้ตรัสกับพระวัคกลีว่า

ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นเชื่อว่าเป็นบัณฑิตเห็นเรา (ส่วน) ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นเราก็อธิติว่าไม่เห็น^{๔๗}

และดังความที่พระพุทธองค์ได้ตรัสพระปัจจุสมิโสภาทกับพระอานนทในคราวก่อนที่ จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย^{๔๘}

ด้วยตัวสาร คือ หลักธรรมทั้งหลายที่พระพุทธองค์ทรงประกาศหรือทำการสื่อสาร โดยช่องทางการสื่อสาร รูปแบบ วิธีการสื่อสาร มีหลากหลายลักษณะกับผู้รับสารประเภทต่าง ๆ ในสังคมนี้เอง ที่มีอิทธิพลต่อสังคมอินเดียในสมัยนั้น โดยก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิง โครงสร้างสังคม และในเชิงคตินิยมเป็นอันมาก อย่างไรก็ตามพระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความสำคัญ กับช่องทางการสื่อสารด้วย ในฐานะที่เป็นตัวกลางหรือเครื่องมือที่จะนำเนื้อหาสารไปสู่ผู้รับสาร โดยพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญในประเด็นของตัวสื่อ (บุคคล) ที่จะไปทำการสื่อสาร เช่น จะต้องเป็นพระอรหันตสาวก การกระจายความเข้าใจผู้รับสารในแนวกว้างหรือในเชิงของพื้นที่ ดังเช่น การที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกไปเผยแผ่ธรรมในครั้งแรกนั้น ทรงกำหนดว่าอย่าไป โดยทางเดียวกันสองรูป^{๔๙} การกระจายความ หรือเผยแผ่พุทธธรรมเข้าใจผู้รับสารในแนวตั้งหรือ ในเชิงชนชั้น กล่าวคือ ทรงอนุญาตให้เล่าเรียนพุทธวจนะด้วยภาษาของตน^{๕๐} ทรงห้ามยก พระพุทธวจนะขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต^{๕๑} เป็นต้น

ในด้านของผู้รับสาร พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญในประเด็นที่ว่า ผู้รับสารเป็นใคร มีสถานะ บทบาทในสังคมอย่างไร พระพุทธองค์จะสื่อสารกับผู้รับสารเหล่านั้นเพื่ออะไร ด้วย เนื้อหา วิธีการอย่างไร และในสถานการณ์ใด ตัวอย่างเช่น ในสถานการณ์ที่พระพุทธองค์จะทำการสื่อสารกับบุคคลสำคัญ (Key Person) เช่น ในคราวโปรดพระเจ้าพิมพิสาร^{๕๒} พระราชาแห่ง แคว้นมคธ ซึ่งเป็นแคว้นใหญ่ที่ทรงอิทธิพลแคว้นหนึ่งในชมพูทวีป หรือการโต้วาทะกับ

^{๔๗} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๔/๒๔๔.

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๕๐} ภาษาของตน คือ ภาษามคธ ซึ่งมีสำนวนโวหารตามแบบที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัส; ดูเชิงอรรถ วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๘๕/๗๑.

^{๕๑} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๘๕/๗๑.

^{๕๒} พระเจ้าพิมพิสาร เป็นผู้ถวายพระราชอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาราม นับเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา ต่อมาถูกพระเจ้าอชาตศัตรู พระราชาโอรส ปรองพระชนม์ ; วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕-๕๖/๖๕-๖๘.

อุปาสีคหบดี^{๕๓} สาวกคนสำคัญของนิครนถ์นาฏบุตร อีกทั้งยังเป็นบุคคลที่มีผู้รู้จักกันเป็นอันมาก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงปรารถนาสาวก หรือต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมในสมัยนั้น แต่เนื่องจากพระพุทธองค์ได้ทรงสื่อสารให้ทราบแต่แรกของการประกาศศาสนาแล้วว่า ‘เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก’^{๕๔} พระพุทธองค์จึงทรงให้ความสำคัญในการสื่อสารว่า จะสื่อสารกับบุคคลใด ในสถานการณ์ใด ด้วยเนื้อหา และวิธีการอย่างไร เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์นั้น ซึ่งแต่ละบุคคลล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีบทบาท และสถานะแตกต่างกันไป ดังนั้น จึงส่งผลต่อสังคมตามมาคือทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นตาม พระพุทธประสงค์ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ปรากฏการณ์ทางสังคมใหม่ เช่น แนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ที่ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิฏฐิ^{๕๕} ล้วนต้องอาศัยการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ไปสู่สังคม รวมทั้งการแพร่หลายไปสู่สังคมอื่น ๆ ด้วยการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมอื่น จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารเพื่อช่วยทำให้เกิดการแพร่กระจายไปด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นด้วยพระองค์เอง โดยทรงใช้พุทธวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ จนทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วชมพูทวีป สมัยหลังพุทธกาลพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงเป็นกษัตริย์ที่ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการปกครองประชาชน และได้ทรงส่งพระสมณทูต ๙ สาย^{๕๖} ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่าง ๆ ตลอดจนถึงสุวรรณภูมิ ในสมัยปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกต่าง ๆ ทั้งในส่วนของพระสงฆ์ และคฤหัสถ์ ในส่วนของพระสงฆ์ ได้แก่ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ ส่วนของคฤหัสถ์ก็มีการจัดการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก ในรูปแบบการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา โดยได้นำหลักธรรมสำคัญ เช่น เบญจศีล เบญจธรรม พรหมวิหาร ๔ ขรรวาสธรรม ๔ ทิศ ๖ และอบายมุข ๖ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

๒.๔.๒ การเผยแผ่พุทธธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

จากพุทธวิธีในการสอนและวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นแนวทางสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้

^{๕๓} ม.ม (ไทย) ๑๓/๕๖-๗๗/๕๓-๗๕.

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๕๕} ทิฏฐิ แปลว่า ความเห็น หมายถึง ความเชื่อ ลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ข้อที่เข้ากับ ความเข้าใจของตน ค่านิยม รวมไปถึงอุดมการณ์ และแนวทัศนะในการมองโลกและชีวิต, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๓๕-๗๓๖.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐-๓๑.

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้เข้าถึงจิตใจคนนั้น นอกจากจะมีธรรมะที่ลึกซึ้ง ตรงตามความจริง และเห็นผลได้ไม่จำกัดกาลของพระพุทธองค์แล้ว ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต หรือ พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดพุทธธรรมจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมะนั้นอย่างแตกฉาน ที่สำคัญคือ ต้องมีแนวทาง เทคนิคในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะออกสู่ประชาชน ทั้งมีอุปบายในการสอน และมีสื่อในการสอน เพื่อให้การสื่อสารนั้นเป็นไปอย่างรวดเร็วและสัมฤทธิ์ผล ด้วยเหตุนี้ ปัจจุบันในวงการสงฆ์ของไทยจึงเกิดพระธรรมทูต หรือ ธรรมแอมบาสเดอร์ขึ้น โดยการปรับปรุงนำเสนอธรรมะ ที่ไม่เพียงเน้นเนื้อหาสาระทางธรรมในการถ่ายทอดธรรมะอย่างเดียว แต่ยังผนวกเอาความรู้ทางโลกมาใช้เป็นกลวิธีที่สำคัญในการเผยแผ่ธรรมะไปยังประชาชน อีกทั้งมีการนำสื่อการสอนธรรมะมาใช้ประกอบการสอน จึงทำให้การสอนธรรมะนั้นมีประสิทธิภาพ และมีพลังในการสื่อสารไปสู่ผู้ฟังไม่จำกัดเพศ วัย เวลา และสถานที่มากยิ่งขึ้น

เมื่อแนวคิดการค้าเสรี ทุนนิยม และการพัฒนา เกิดขึ้นในสังคมตะวันตก แนวคิดอุดมการณ์เหล่านั้นนอกจากจะถูกเผยแพร่ในสังคมตะวันตกเองแล้ว ยังได้ถูกแพร่กระจายสู่สังคมอื่น ๆ ทั่วโลกด้วย ด้วยการสื่อสารประเภทและรูปแบบต่าง ๆ จนกล่าวได้ว่า แนวคิด อุดมการณ์ดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นแนวคิดอุดมการณ์กระแสหลักของโลก และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก นอกจากนี้ การสื่อสารเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การสื่อสารจึงมีบทบาท ความสัมพันธ์ หรืออิทธิพลต่อความเป็นไปต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของบุคคลและของสังคม แม้ว่าในความเป็นจริงการสื่อสารนั้นเป็นของกลาง ๆ ก็ตาม หากแต่ขึ้นอยู่กับว่า การสื่อสารนั้นจะถูกนำไปใช้อย่างไร ด้วยแนวคิดอะไร และเพื่ออะไร ดังจะเห็นได้จากเมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้น การประกาศพระศาสนาหรือการสื่อสารทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารเอง หรือการที่ทรงส่งพระพุทธสาวกไปทำการสื่อสารกับผู้รับสารทั้งหลายนั้น ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปในทางดีงาม เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม

แต่แนวคิดการค้าเสรี ทุนนิยม และการพัฒนา มีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ดังนั้น การสื่อสารทั้งหลายในสมัยปัจจุบันจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ การเมือง และสังคมเพื่อตอบสนองแนวคิด อุดมการณ์ดังกล่าว ดังเช่นที่ภาพยนตร์ฮอลลีวูดได้กลายเป็นสื่อเพื่อความบันเทิงที่สอดแทรกอุดมการณ์ค่านิยมความเป็นตะวันตก และความทันสมัยให้กระจายไปทั่วโลก ดังจะเห็นได้ว่า ทุกวันนี้ วัฒนธรรมที่ใช้กำหนดโลก ก็คือ วัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งนั่นหมายถึงระบบธุรกิจของอเมริกันได้แพร่กระจายไปด้วยเช่นกัน ซึ่ง เฮอเบิร์ต ไอ. ชิลเลอร์ (Herbert I. Schiller) ได้กล่าววิเคราะห์ไว้ว่า ‘สินค้าทางวัฒนธรรมและข่าวสารนั้นมีความหมายมากกว่าการเป็นสินค้าหรือเครื่องอุปโภคบริโภคส่วนตัว เนื่องจากมันเป็นเครื่องหมายทางอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมโลก’^{๕๗}

^{๕๗} เฮอเบิร์ต ไอ. ชิลเลอร์ เขียน, การสื่อสารและการครอบงำทางวัฒนธรรม, อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๗.

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย จนกระทั่งเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับสังคม เช่น การสื่อสารโฆษณา ส่งผลให้คนในสังคมบริโภคเกินพอดี (Over Consume) จนนำไปสู่สังคมบริโภคหรือการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและความทันสมัย ส่งผลให้ปัจเจกบุคคลมุ่งแต่ปรนเปรอชีวิตด้วยสุขในวัตถุ และสังคมกลายเป็นสังคมวัตถุนิยม เป็นต้น อันนำไปสู่สังคมที่ขาดความสมดุล และเกิดความทุกข์ ทั้งของปัจเจกชนและสังคมโดยรวม

จากปัญหานานัปการ เป็นต้นว่า การมองข้ามไม่เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์และการพัฒนาจิตใจ วิกฤตการณ์เงิน วิกฤตสังคมทั้งด้านสังคม จริยธรรม วัฒนธรรม การเบียดเบียนแย่งชิง และทำร้ายกัน ศีลธรรมเสื่อมถอย เกิดการค้ำมนุษย์ และบุกรุกทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ทำให้ชีวิตในสังคมเต็มไปด้วยความเร่าร้อน เร่งรีบ แ่งแย่งแข่งขัน ขาดความสงบ สันติภาพ ขาดน้ำใจ ขาดความเมตตา กรุณาต่อกัน ไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมจะมีสาเหตุมาจากภายในระบบ เช่น เกิดศาสนาใหม่ หรือเกิดจากสาเหตุภายนอก ระบบ เช่น การแพร่กระจายนวัตกรรมก็ตาม การสื่อสาร ก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น ในฐานะที่เป็นตัวกลาง หรือเครื่องมือที่จะนำสารไปสู่ผู้รับสารในสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะนำการสื่อสารนั้น ๆ ไปใช้อย่างไร ด้วยแนวคิดอะไร และเพื่ออะไร

สังคมในโลกปัจจุบัน การสื่อสารถูกใช้เป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งของการแพร่กระจาย และเป็นเสมือนตัวเร่งให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปบนฐานแนวคิดระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นแกนกลาง จนสังคมเสียสมดุลจนเกิดปัญหามากมายตามมา วิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อหาทางออกจากสถานการณ์ดังกล่าว ก็คือ ความพยายามใช้การสื่อสารให้เป็นกลไกที่จะนำไปสู่ทางออกหรือแก้ปัญหานั้น แต่จะทำการสื่อสารอย่างไร การย้อนกลับมาหาแนวทางของศาสนา เพื่อศึกษาสำรวจดูถึงหลักการ แนวทางปฏิบัติ หรือรูปแบบวิธีการสื่อสารที่มีอยู่ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่ง ดังเช่นที่กลุ่มนักเทววิทยาเพื่อการปลดปล่อย (Liberation Theologists) ในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกาได้ชวนกลับไปพิจารณาหลักการของคริสต์ศาสนา และทำการสื่อสารด้วยหลักการและกระบวนวิธีใหม่ที่อยู่บนฐานคิดของหลักการทางศาสนา ในการต่อสู้และปลดปล่อยคนยากไร้ในลาตินอเมริกาออกจากความอยุติธรรมในสังคม ที่มีรากฐานมาจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมข้ามชาติของประเทศมหาอำนาจ^{๕๘}

สำหรับในสังคมไทย การชวนกลับมาพิจารณา ทบทวนภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมในพระพุทธศาสนา ที่แม้จะเกิดขึ้นมาในครั้งพุทธกาลก็ตาม แต่ยังคงไว้ซึ่งคุณค่า ทนสมัย และเป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะได้ศึกษา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับการสื่อสารที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นไปในทางที่มีประโยชน์สุข ดังที่ท่าน พุทธทาส และท่านพระพรหมคุณาภรณ์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสื่อสารมวลชนไว้ ดังนี้

^{๕๘} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิน, **ทฤษฎีการพึ่งพาและเทววิทยาแห่งการปลดปล่อย**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจิตรศิลป์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๗-๑๗๒.

ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ใน บรมธรรม เกี่ยวกับสื่อมวลชน อธิบายความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ออกระหว่างบุคคลกับสังคมว่า สังคมแยกกันไม่ได้จากบุคคล หรือบุคคลแยกออกจากสังคมไม่ได้ ก็เพราะว่า เมื่อเราต้องการอย่างหนึ่ง แต่สังคมทั้งหมดต้องการอีกอย่างหนึ่ง คนคนหนึ่งถูกปั่นขึ้นโดยสังคม มากกว่าที่จะเป็นตัวของตัวเอง คนแต่ละคนถูกสิ่งแวดล้อม คือสังคมปรุงแต่งขึ้นมาในลักษณะที่สังคมต้องการ หรือสังคมเป็นอยู่อย่างไร ข้อที่เราไม่เป็นตัวของตัวเองนี้แหละ คือปัญหาสำคัญในส่วนตัวบุคคล ลืมตาขึ้นมาในสังคม แล้วก็ถูกสังคมชักจูงไปโดยไม่รู้สึกตัว เมื่อทุกคนเป็นอย่างนี้ โลกมันก็เป็นอย่างนี้กันทั้งหมด คือว่า โลกเป็นอย่างนี้กันทั้งหมด ตัวบุคคลมันก็เป็นอย่างนี้ไปโดยไม่รู้สึกตัว^{๕๙}

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ชี้แจงค่านิยม ธรรมชาติ การทำหน้าที่ และอุดมคติของสื่อมวลชนในแบบฉบับของท่านเอง ดังนี้

ประการแรก ท่านพุทธทาสได้นิยามสื่อมวลชนไว้ว่า “ถ้าสิ่งใดมันจูงใจประชาชนได้มาก ๆ ไปได้แล้ว ก็เรียกว่า สื่อมวลชน ทั้งนั้น” รวมทั้งหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ การโฆษณา การพูด แฟชั่นโชว์ ไฮด์ปาร์ค ละคร เพลงดนตรี และงานนักชัตฤกษ์ ซึ่งเป็นนิยามที่แสดงว่า ท่านได้ให้ความสำคัญกับการสื่อสารทางวัฒนธรรมทั้งระบบ

ประการที่สอง ในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมชาติของสื่อมวลชน ท่านอธิบายว่า คำว่าสื่อมวลชน ถ้าหมายถึงวัตถุสิ่งของ มันก็เป็นเพียงเครื่องมือ ถ้าดูที่การกระทำ มันก็เป็นการบริการอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น ถ้าว่าใช้เครื่องมือหรือใช้บริการนี้ถูกต้องก็เป็นผลดี ถ้าใช้ผิด ก็เป็นผลร้ายมหาศาล และ นิสัยสันดานที่ชอบเอาอย่างตาม ๆ กันทำให้สื่อมวลชนมีความหมายขึ้นมา

ประการที่สาม ในแง่การทำหน้าที่ ท่านพุทธทาสเชื่อว่า สื่อมวลชน ทรงอำนาจมาก และมีเป้าหมายอยู่ที่การชักจูง (Persuasion) ทั้งสิ้น สักแต่ว่าจะเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ของใครและอะไรเท่านั้น ดังที่ท่านกล่าวว่า ฐานันดรที่สี่เป็นผู้บันดาลโลก จะโดยรู้ตัวก็ได้ ไม่รู้ตัวก็ได้ แต่ความมุ่งหมายอันแท้จริงมันเป็นอย่างนั้น... หนังสือพิมพ์ทั้งโลกบันดาลโลกให้เป็นอย่างไรก็ได้มองเห็นอยู่ชัด ๆ

ประการที่สี่ ในระดับอุดมคติ ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “หนังสือพิมพ์ที่แท้จริง จะต้องเป็นฝักฝ่ายของพระพุทธเจ้า ต้องขึ้นสังกัดต่อพระธรรม ไม่ใช่ต่อบุคคลนี้ คนะนั้น คนะนี้หรือแม้แต่ประเทศนั้น ประเทศนี้ เพราะว่า สปิริต (Spirit) หรือเจตนารมณ์ของฐานันดรที่สี่นี้ต้องการจะบันดาลโลกให้เป็นไปในทางที่น่าดู”^{๖๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงอิทธิพลของสื่อมวลชนว่า หนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนทั่วไป สามารถสร้างจุดสนใจขึ้นมาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ถ้าหนังสือพิมพ์หรือ

^{๕๙} พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘.

^{๖๐} บุญรักษ์ บุญยະเขตมาลา, ฐานันดรที่สี่ จากกระบวนโลกถึงรัฐไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : พับลิค บุเคอรี, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๑-๑๔๖.

สื่อมวลชนอยากจะทำให้คนสนใจเรื่องใดก็ได้ไปจับเรื่องนั้น ทั้ง ๆ ที่เรื่องนั้นก็อาจจะไม่มีคนสนใจมากเท่าไร แต่สื่อมวลชนทำให้คนสนใจเรื่องนั้นขึ้นมา จนกระทั่งว่าสื่อมวลชนพูดอะไร คนในสังคมก็พูดเรื่องนั้น..และโดยเหตุที่ข่าวคราวความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคมไปปรากฏทางสื่อมวลชน ข่าวคราวหรือข่าวสารข้อมูลเหล่านั้นก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นสภาพของสังคมในเวลานั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไรด้วย จนมีการพูดกันว่า สื่อมวลชนเป็นกระจกเงาที่สะท้อนภาพของสังคม

อย่างไรก็ตาม พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า สื่อมวลชนมิใช่เป็นเพียงกระจกเงาที่สะท้อนภาพของสังคมเท่านั้น แต่ได้ทำหน้าที่ในด้านการโน้มน้าวชักจูงเจตน์จำนง ตลอดจนปรุงแต่งสภาพจิตของสังคมเป็นอย่างมากด้วย สื่อมวลชนที่ดีจึงน่าจะเป็นกระจกเงาที่เรียบเสมอมิคุณภาพดี ชนิดที่มีไฟฉายอันสว่าง ที่สำรวจชี้จุดและส่องนำทางให้แก่สังคมด้วย โดยสะท้อนภาพที่แท้จริงของสังคม ต้องเข้าถึงรากฐานและพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมของตัวเอง กล่าวคือ ต้องรู้จักสังคมของตนเอง รู้จุดอ่อนจุดแข็ง จุดบกพร่อง จุดดีจุดเด่น และอะไรอื่น ๆ ที่เราควรจะแก้ไขหรือส่งเสริม และต้องช่วยพัฒนาสังคมไทย พระพรหมคุณาภรณ์พิจารณาว่า ความรับผิดชอบของสื่อมวลชน โดยย่อนั้นมี ๒ ระดับได้แก่ ๑) ระดับข้อมูล หรือระดับความรู้ คือ ระดับของการเสนอข่าวสารข้อมูลแท้ ๆ ความรับผิดชอบเป็นเรื่องของความถูกต้องแม่นยำ ๒) ระดับความคิด หรือระดับทฤษฎี คือ ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม แนวความคิดของสังคม ซึ่งหากผิดก็เป็นปัญหาใหญ่ มีผลต่อสังคมระยะยาวมาก ท่านกล่าวถึงหลักการว่า จะต้องมีปัญหาชุดหนึ่งในระดับของวิธีการที่จะจัดการกับข่าวสารข้อมูลซึ่งมี ๔ ข้อที่สำคัญคือ ๑) ชัดเจนในเนื้อหา หมายความว่าต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่กำลังพูดจากล่าวถึงนั้น ๆ อย่างชัดเจนเพียงพอ หรือหลักธรรมที่เรียกว่า อัธยาศัยสัมปทา คือ ปัญญาแตกฉานในเนื้อหา เข้าใจเรื่องราวความเป็นไปถูกต้องชัดเจน ๒) จับประเด็นได้ คือ จะต้องรู้ว่าเรื่องที่เกิดขึ้นนี้ หรือเรื่องราวความเป็นไป หรือเนื้อความทั้งหมดนี้ว่า ตัวประเด็นอยู่ที่ไหน จุดของปัญหาอยู่ที่ไหน หรือหลักธรรมที่เรียกว่า อัมมปฏิสัมปทา คือ ปัญญาแตกฉานในตัวหลัก หมายถึง จับประเด็นได้ รู้จุดของปัญหา ๓) ใช้ภาษาเป็น คือ มีความสามารถในการใช้ภาษาสื่อสาร จะต้องสามารถใช้ภาษาสื่อความเข้าใจให้แก่ประชาชนได้ถูกต้องแม่นยำ หรือสามารถชักจูงความคิดเห็น ความเชื่อได้ สร้างประจักษ์ได้ สร้างทัศนคติได้ หรือหลักธรรมที่เรียกว่า นิรุติปฏิสัมปทา คือปัญญาแตกฉานในภาษา และ ๔) ให้ความรู้ความคิดใหม่ คือสามารถเชื่อมโยงข้อมูลความรู้ต่าง ๆ นำมาสร้างสรรค์ความคิดหรือความรู้ใหม่ ๆ เกิดเป็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์หรือแนวทางที่จะแก้ปัญห หรือหลักธรรมที่เรียกว่า ปฏิภาณปฏิสัมปทา คือ ปัญญาแตกฉาน ในความคิดทันการ^{๖๑}

ปรากฏการณ์การใช้สื่อเพื่อเผยแพร่ธรรมะและผนวกนำความรู้ทางโลกและทางธรรมเข้าไว้ด้วยกันของสังคมไทย เริ่มต้นจากท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) เป็นพระยุคแรกที่เริ่มเอาความรู้ทางโลกมาอธิบายทางธรรม และเป็นพระรูปแรกที่ลุกขึ้นยืนพูดแล้วคน

^{๖๑} สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, มุมมองสองปราชญ์, (กรุงเทพมหานคร :สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖.

แตกตื่นไปทั่วประเทศ โดยมีหลักในการเผยแพร่ธรรมะ ที่เรียกว่า ‘ภาษาคน ภาษาธรรม’ ท่านพุทธทาสภิกขุได้นำเทคนิคการใช้ภาษาคนร่วมกับภาษาธรรม ทั้งยังเป็นพระนักเทศน์ที่ได้เริ่มการเทศน์ในรูปแบบของปาฐกถาธรรม ที่ประยุกต์ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของธรรมะให้การแสดงธรรมเหมาะสมกับสมัย อีกทั้งท่านพุทธทาสภิกขุยังฉายสไลด์เป็นสื่อประกอบการเทศน์ ซึ่งถือเป็นการเทศน์รูปแบบใหม่ที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นในสังคมไทยมาก่อนในช่วงเวลานั้น นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุยังเป็นที่รักของนักเขียนและกวี เมื่อท่านพุทธทาสภิกขุศึกษาพระธรรมคำสอนและสัจธรรมที่ลึกซึ้งแล้ว ท่านก็ได้แต่งหนังสือ และประพันธ์ธรรมบท เพื่อเผยแพร่พุทธธรรมเป็นจำนวนมากกว่า ๑๔๐ เล่ม จนกระทั่งในยุคของท่านเกิดหนังสือพิมพ์ราย ๓ เดือนชื่อ ‘พุทธศาสนา’ ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือพิมพ์ทางพระพุทธศาสนาฉบับแรกของเมืองไทย ตลอดเวลาที่ดำรงสมณเพศ ท่านพุทธทาสภิกขุตั้งใจศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างแน่วแน่ พร้อมตั้งมั่นปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด โดยคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นการสอนอย่างถึงแก่นเป็นธรรมะระดับโลกุตระ ซึ่งพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นธรรมะชั้นสูง และไม่เหมาะกับฆราวาส ผู้ยังอยู่ในกระแสแห่งโลกียะ แต่ท่านพุทธทาสภิกขุตระหนักว่า ธรรมะเหล่านี้คือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา คำสอนทั้งหลายของท่านพุทธทาสภิกขุ ก็คือการสกัดพระสูตรให้ออกมาเป็นภาษาพูด และพระอภิธรรมให้เป็นภาษาชาวบ้าน โดยข้อธรรมที่ท่านพุทธทาสภิกขุเน้นย้ำมากที่สุดคือ เรื่อง สุนยญตา จนมีผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาหลายท่านเรียกว่า ‘นักรบเพื่อความว่าง’ อย่างไรก็ตาม คำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุยังรวมถึงเรื่องพื้นฐาน เช่น การทำงาน การศึกษา ซึ่งคนทั่วไปสามารถนำธรรมะเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างดี อีกทั้งในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นผู้ก่อตั้งสวนโมกขพลาราม เพื่อให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีทั้งคนไทยและคนต่างชาติแวะเวียนมาเป็นจำนวนมาก จึงทำให้วงการพระพุทธศาสนากลับมาตื่นตัวอีกครั้ง

ต่อจากนั้น พระสงฆ์ผู้เป็น ‘สหายธรรม’ ของท่านพุทธทาส ซึ่งมีแนวทางในการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์เช่นเดียวกัน คือ หลวงพ่อปัญญา นันทภิกขุ (พระพรหมมิ่งคลาจารย์) ได้ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลวงพ่อปัญญาได้เริ่มปฏิรูปแบบการเทศนาแบบดั้งเดิมที่นิ่งเทศนาบนธรรมาสน์ถือใบลาน มาเป็นการยืนพูดปาฐกถาธรรมแบบพูดปากเปล่าต่อหน้าสาธารณชน พร้อมทั้งยกตัวอย่างโดยใช้เหตุผลร่วมสมัย ทันต่อเหตุการณ์ แม้ในช่วงแรก ๆ การสอนของท่านจะได้รับการต่อต้านอยู่บ้าง แต่ต่อมาภายหลังการปาฐกถาธรรมแบบนี้ กลับเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และเมื่อพุทธศาสนิกชนทราบข่าวว่า หลวงพ่อปัญญาฯ จะไปปาฐกถาธรรมที่ใดก็จะติดตามไปฟังกันเป็นจำนวนมาก จนในที่สุดท่านได้รับอาราธนาให้เป็นองค์แสดงปาฐกถาธรรมในสถานที่ต่าง ๆ และเทศนาออกอากาศทั้งทางสถานีวิทยุกระจายเสียง และสถานีวิทยุโทรทัศน์ต่าง ๆ อีกทั้งหลวงพ่อยังเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่ปฏิรูปพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทย ที่ประกอบพิธีกรรมหรรษา ฟุ่มเฟือย โดยเปลี่ยนมาเป็นความประหยัด มีประโยชน์ และเรียบง่าย เวลาต่อมา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นพระนักวิชาการ นักคิด นักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนารุ่นใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวน

มาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จัก เช่น พุทธธรรม เป็นต้น ท่านได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ด้วยผลงานของท่านทำให้ท่านได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันทั้งในและนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) นอกจากนี้ ปริญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ท่านได้รับมีมากกว่า ๑๕ สถาบัน ซึ่งนับว่าท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ไทยที่ได้รับการยกย่องให้ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์มากที่สุดในปัจจุบัน และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันพระพรหมคุณาภรณ์ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต่อมาพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว ศิษย์ร่วมสถาบันวัดสวนโมกขพลารามของท่านพุทธทาสภิกขุ ในยุคของการเผยแผ่ธรรมะของพระพยอมนั้น ประชาชนส่วนใหญ่กำลังนิยมฟังเพลงจากเทปคาสเซต (Tape Cassette) พระพยอมฯ ใช้สื่อเทปอันทันสมัยในขณะนั้น เพื่อส่งเสริมธรรมะให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยพระพยอมนำบทเทศนาของท่านบันทึกลงบนเทปคาสเซตออกวางขายบนแผงเทปแข่งกับเทปเพลงในยุคนั้น ต่อมาเมื่อถึงสมัยที่สังคมไทยกำลังนิยมจตุคามรามเทพ พระพยอมฯ ได้คิดทำคุกกี้ ‘จตุคำ’ รุ่น ‘ฉุกคิด ๔ คำรวยโคตร’^{๖๒} ลักษณะการเทศน์ของพระพยอมมีลักษณะที่เป็นแบบฉบับเฉพาะตัว ทันยุคทันสมัย สนุกสนาน และประชดประชันเพื่อเตือนสติ เนื้อหาต่าง ๆ ที่หยิบยกเอามาเทศน์ส่วนใหญ่เป็นเหตุการณ์บ้านเมือง ทั้งจากข่าวหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ โดยหยิบข่าวมามองผ่านธรรมะ ใช้ไหวพริบในการพลิกมุมมองให้คนมองเห็นธรรมะจากเรื่องราวที่เกิดขึ้น อย่างได้รส ได้อารมณ์ และความสนุกสนานไปพร้อม ๆ กัน นอกจากเป็นพระนักเทศน์แล้ว ยังเป็นพระนักพัฒนาช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากด้วยการเปิดมูลนิธิสวนแก้วในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ เพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ให้คนยากจนได้ทำงานด้วยการรับบริจาคของเก่า ๆ นำมาซ่อมสร้างใหม่แล้วขายนำเงินมาเป็นสาธารณกุศลสืบต่อไป

ถัดจากสมัยของพระพยอม ผู้ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมะในเชิงรุก ‘ธรรมเดลิเวอรี่’ ได้อย่างสนุกถึงที่ ซึ่งถึงใจ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต เป็นที่ถูกใจในหมู่วัยรุ่น จึงได้รับการขนานนามจากสื่อสารมวลชนว่าเป็นพระขวัญใจวัยรุ่น พระมหาสมปองฯ สามารถทำให้ธรรมะซึ่งเคยถูกมองว่าเป็นเรื่องน่าเบื่อ ได้เข้าสู่หัวใจของวัยรุ่นด้วยรูปแบบการเทศน์ที่สนุกสนาน ท่านพยายามทำให้วัยรุ่นนิยมนำธรรมะมาใช้ผนวกกับสิ่งที่วัยรุ่นยุคนี้กำลังประสบได้อย่างสอดคล้อง จนได้รับเชิญจากบรรดาโรงเรียนระดับประถมและมัธยมให้จัดแสดงธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ มาโดยตลอด นอกจากนี้ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ได้มีโอกาสนำธรรมะของ

^{๖๒} คุกกี้ ‘จตุคำ’ บรรจุในกระป๋องอะลูมิเนียมเป็นรูปจตุคามรามเทพ เพื่อเตือนสติผู้นิยมจตุคามรามเทพ ด้านหน้าคุกกี้ปั๊มตัวหนังสือ ‘จตุคามทองคำ’ ดิดทองคำเปลว ด้านหลังมียันต์คาถามหาเศรษฐี อุ อา กะ สะ แปลว่า ขยันหา ขยันเก็บ เลือกรับ เลือกรับพร้อมลายเซ็นของพระพยอม ; สิริลักษณ์ ศรีจินดา, “การใช้วาทศิลป์ทางภาษาเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วชิรเมธีผ่านสื่อสารมวลชน”, *วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔-๖.

ท่านออกเผยแผ่สู่สาธารณชนตามรายการโทรทัศน์ต่าง ๆ ทำให้ธรรมะของท่านได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไปด้วยการส่งธรรมะถึงประชาชนทุกที่ ทุกวัย และไม่จำกัดเวลา

จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ในนามปากกา ว. วชิรเมธี ได้ออกหนังสือธรรมะติดปีก มาสู่สายตาประชาชนแล้วปรากฏว่า ได้รับความนิยมจากผู้อ่านเป็นอย่างมาก จึงได้มีผลงานทางธรรมะตามออกมาอีก ๒ เล่มคือ ธรรมะหลับสบาย และธรรมะดับร้อน ซึ่งทั้งหมดล้วนได้รับความนิยมเป็นอย่างสูง จากกระแสความนิยมของหนังสือทั้ง ๓ เล่ม จึงทำให้สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๓ นำเนื้อหาจากธรรมะติดปีกมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ จากจุดนี้เองทำให้เกิดกระแสที่ธรรมะกลับมานิยมกันอีกครั้ง โดยส่วนมากเรียกว่า ธรรมะอินเทรนด์ หรือ ธรรมะติดปีก จนมาถึงปัจจุบันมีผลงานหนังสือธรรมะมากกว่า ๖๐ เล่ม ปัจจุบัน ท่าน ว. วชิรเมธี จำพรรษาอยู่ที่วัดไร่ขิงตะวันออก จังหวัดเชียงราย และเป็นผู้ก่อตั้งสถาบันวิมุตตยาลัย เพื่อส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้เป็นชุมชนกลางปัญญาสำหรับมนุษยชาติ ท่าน ว. วชิรเมธี เป็นผู้ซึ่งก่อให้เกิดกระแสธรรมะอินเทรนด์ขึ้น ท่านได้สร้างการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ให้แก่ทั้งผู้ที่สนใจและไม่สนใจธรรม ในการทำธรรมะให้เป็นเรื่องอินเทรนด์ในสังคมไทยและกำลังก้าวไปสู่การทำให้คนไทยอินธรรม คือ การทำธรรมะให้ทันสมัยและเข้าไปอยู่ในใจคนไทย ท่าน ว. วชิรเมธี สามารถให้คำอธิบายธรรมได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน และสามารถตอบปัญหาธรรมได้อย่าง ‘เท่าทันโลก’ ไม่เพียงเฉพาะปัญหาในแง่เชิงธรรมะ แต่ยังสามารถให้คำตอบปัญหาทางโลกได้อย่างสอดคล้องกับความจริง ทั้งในด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ แม้กระทั่งความรัก ซึ่งนับว่าเป็นอีกปัญหาหนึ่งของคนในสมัยปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ท่าน ว. วชิรเมธี ทำให้ธรรมะที่คล้ายจะเป็นเรื่องไกลตัว กลับมาเป็นเรื่องใกล้ตัวคนในสังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนี้ ว. วชิรเมธี ยังเป็นพระนักวิชาการ พระนักคิดนักเขียนพระพุทธศาสนา รุ่นใหม่ ทั้งยังเป็นนักปฏิบัติธรรม และนักบรรยายธรรม ที่ผลิตผลงานออกมาในรูปสื่อโทรทัศน์ และหนังสือพ็อกเก็ตบุ๊กออกมาอย่างสม่ำเสมอ จนได้รับพระราชทานรางวัลเสมาธรรมจักร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ในงานสัปดาห์พระพุทธศาสนาวิสาขบูชา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๐

การเผยแผ่ธรรมะของ ว. วชิรเมธี เป็นการเผยแผ่ธรรมะท่ามกลางสังคมที่มีกำลังการแข่งขันสูง คนในยุคปัจจุบันต้องการความรวดเร็วฉับไวในการบริโภคข้อมูลข่าวสารฉะนั้น การที่จะให้ธรรมะเข้าไปถึงจิตใจได้ ต้องทำงานในลักษณะเชิงรุกที่ก้าวหน้ากว่าแต่เดิมมาก เนื่องจากแต่เดิมที่วิทยาการและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยียังไม่เจริญก้าวหน้าและยังไม่มีบทบาทในสังคมไทยมากนัก คนไทยในอดีตสนใจศึกษาหลักธรรมของพระพุทธองค์กันอย่างแพร่หลาย และต่างก็ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนา ทั้งการเข้าวัดฟังธรรมในวันสำคัญทางศาสนา การตักบาตร เวียนเทียน การถืออุโบสถศีลในวันพระ ฯลฯ สถาบันศาสนาจึงเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจและเป็นวงล้อให้สังคมไทยดำเนินไปได้อย่างปกติสุข แต่เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ จึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างประชาชนและศาสนามากยิ่งขึ้น โดยมีปัจจัย ๒ ประการ คือ

ประการแรก เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นยุคของเทคโนโลยีข่าวสาร สังคมจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การขยายตัวของเทคโนโลยีก่อให้เกิดสถาบันทางสังคมขึ้นมากมาย มีสถาบันอื่น ๆ เข้ามาทำหน้าที่ในส่วนต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันเศรษฐกิจกำลังเป็นสถาบันที่เบียดบังสถาบันสังคมเดิมอย่างสถาบันศาสนา และก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทยปัจจุบัน เห็นได้จากสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมไทย มุ่งเน้นเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น จึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตและจิตใจของคนในสังคม

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนกับศาสนาอย่างเห็นได้ชัดมากขึ้น คือ การเผยแพร่ธรรมะโดยส่วนใหญ่ของพระสงฆ์ไทยมีลักษณะเป็นการเผยแผ่ในเชิงรับ จึงไม่สามารถ ‘ส่งธรรม’ ไปถึงคนในปัจจุบันได้อย่างทั่วถึง และไม่เหมาะสมกับลักษณะวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ซึ่งมีวิถีชีวิตที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ในการเผยแผ่เชิงรับแบบเดิม ทำให้เราตามไม่ทันศาสนาอื่น ถ้าขึ้นเราใช้วิธีตั้งรับต่อไป เราจะสูญเสียพุทธศาสนิกให้ศาสนาอื่นๆ ไปทุกๆ วัน

๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑) เพ็ญศิริ จันทรประทีปฉาย กล่าวถึง ว. วชิรเมธี ในบทความ อินเทอร์เน็ต อินธรรม กับ ว. วชิรเมธี ในหนังสือสารคดีว่า นานมาแล้วธรรมะถูกเปรียบดั่งยาขม เหมาะสมสำหรับคนสูงวัย วัยรุ่นแทบไม่ยอมเข้าใกล้ เพราะอ่านหนังสือธรรมะที่ไรเป็นหลัก ฟังธรรมะ ที่ไรเป็นวง ภาพลักษณ์หนังสือธรรมะในสายตาคนส่วนใหญ่เป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะเก็บไว้ประดับชั้นหนังสือมากกว่า เมื่อพระมหาจุฑาชัย วชิรเมธี เกิดปีพ.ศ. ๒๕๑๖ เรียนนักธรรมชั้นโทชั้นเอกและเปรียญธรรม ๙ ประโยคและปริญญาตรีด้านศึกษาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ต่อมาสำเร็จมหาบัณฑิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะผ่านบทบาทอันหลากหลายที่โดดเด่นจนได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย ต่อคำถามว่า เป้าหมายสูงสุดในการบวชเป็นพระของท่านคืออะไร ท่านตอบว่า ในทัศนะพระพุทธศาสนา มนุษย์เกิดมาเพื่อพัฒนาตนเองให้ถึงจุดสูงสุด คือบรรลุภาวะนิพพาน..ภาวะที่ปัญญาพัฒนาถึงขั้นสูงสุดซึ่งมนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะเข้าถึงได้ในชีวิตนี้ อาตมาก็มีเป้าหมายสูงสุดในการไปให้ถึงภาวะพระนิพพาน แต่ถ้าในชีวิตนี้ยังไม่ถึง ขอแค่มี ทุกวันที่ไม่ทุกข์ก็พอ ทุกวันนี้นั้นมนุษย์ทุกคนได้ลิ้มรสนิพพานชั่วคราวอยู่ในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ นั่นคือหน้าที่หรือชั่วโมงต่าง ๆ ที่ความทุกข์ไม่แผ้วพานจิตใจ^{๖๓}

๒) ศิวภาค เจียรวนาภิ กล่าวถึง ว. วชิรเมธี ในบทความ ANOTHER BOOK IN THE WALL portfolio ว่า ‘ธรรมะเป็นของยากหรือถูกทำให้ยากแค่นั้นเอง’ คีย์เวิร์ดสำคัญในการผลิตผลงานของพระนักเขียนรูปนี้ หนังสือของท่านเปลี่ยนสภาพของหนังสือพิมพ์แบบเก่าอย่างสิ้นเชิง จากที่มีรูปลักษณ์ขรมขลังเต็มไปด้วยภาษาวัดที่เข้าใจได้ยากสำหรับคนทั่วไป ก็ถูกเปลี่ยน

^{๖๓} เพ็ญศิริ จันทรประทีปฉาย, “อินเทอร์เน็ต อินธรรมกับ ว. วชิรเมธี”, สารคดี, ปีที่ ๒๓, ฉบับที่ ๒๖๘, (มิถุนายน ๒๕๕๐) : ๑๒๕-๑๒๖.

ใหม่ จัดรูปเล่มสวยงามเป็นทรงกะทัดรัดเหมาะมือ นาวรรณศิลป์เข้ามาปรับใช้เนื้อหา เลือกใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจ มีการนำเรื่องราวแห่งยุคสมัยมาปรับใช้ให้สัมผัสและเข้าถึงคนได้ง่าย เช่น ยกตัวอย่างชีวิตของโทมัส อัลวา เอดิสัน และ อับราฮัม ลินคอล์น ในเรื่องความเพียรพยายาม หรือการนำหลักธรรมไปใช้อธิบายกับหลักการเมือง เศรษฐศาสตร์ ประชาธิปไตย ไปจนถึงเรื่องความรักได้อย่างร่วมสมัย ท่านเริ่มเขียนหนังสือเป็นครั้งแรกในช่วงที่ศึกษาระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ. ม.) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปี ๒๕๔๖ โดยเมื่อท่านได้ศึกษาหลักธรรมไปถึงขั้นสูงก็พบว่าไม่ได้ตอบจุดประสงค์ในชีวิตของท่าน นั่นคือการเผยแผ่ธรรมะที่ท่านได้เรียนรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนหมู่มากและกว้างไกลที่สุด ด้วยความเป็นคนรักการอ่านท่านจึงเลือกการเขียนหนังสือเป็นอาวุธในการเผยแผ่ธรรมะ โดยท่านเปรียบเทียบการทำงานนี้ว่าเป็นการ ‘ปักกลดกลางกระดาศ’ หมายถึง การเผยแผ่ธรรมะสอนใจคนผ่านการเขียนหนังสือซึ่งสามารถเรียบเรียงความคิดได้ละเอียดกว่า สามารถเผยแผ่ออกไปให้คนฟังได้กว้างไกลกว่า ซึ่งพิสูจน์ได้จากผลตอบรับของคนอ่านที่มีอย่างล้นหลาม^{๖๔}

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) ฉวีมนต์ สุขไพบูลย์ ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์แนวคิดการตลาดเพื่อสังคมในการเผยแผ่ธรรมะ กรณีศึกษา : พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี” พบว่า หลักคิดในการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี สะท้อนให้เห็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก (Active Buddhism) โดยมีเป้าหมาย คือ การให้พุทธศาสนิกชนนำธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยใช้ยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่ธรรมะที่เรียกว่า ‘เข้าใจ เข้าใจ เข้าถึง’ ประกอบด้วยยุทธวิธีในการดำเนินงาน ๓ ประการคือ การเปลี่ยนภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาให้มีความทันสมัย การนำเสนอพระพุทธศาสนาให้เข้าใจง่าย และ การแปรทฤษฎีสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักการการตลาดเพื่อสังคม ในขั้นตอนของการสำรวจหาพื้นฐานการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) การเลือกกลุ่มเป้าหมายในการรับการเผยแผ่ธรรมะ และการกำหนดส่วนผสมทางการตลาด อันได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ช่องทาง และการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะ^{๖๕}

๒) ช่อฟ้า เกตุเรืองโรจน์ ได้ศึกษาเรื่อง “กระบวนการและกลวิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมในหนังสือธรรมะของ ว. วชิรเมธี” พบว่า กระบวนการในการถ่ายทอดหนังสือธรรมะในส่วนของเนื้อหา มีกระบวนการโดยเริ่มจากแรงบันดาลใจของผู้เขียนหาความรู้ในเรื่องนั้น ๆ กำหนดแนวทาง ลงมือเขียน ส่งให้บรรณาธิการสำนักพิมพ์ ตรวจสอบให้ถูกต้องดูแลเทคนิคการพิมพ์ และจัดพิมพ์หลังได้รับอนุญาตจากผู้เขียน ส่วนรูปเล่ม แต่ละสำนักพิมพ์

^{๖๔} ศิวภาค เจียรวนาลี, “ANOTHER BOOK IN THE WALL portfolio”, a day, ปีที่ ๙, ฉบับที่ ๑๐๘, (สิงหาคม ๒๕๕๒) : ๖๒.

^{๖๕} ฉวีมนต์ สุขไพบูลย์, “การประยุกต์แนวคิดการตลาดเพื่อสังคมในการเผยแผ่ธรรมะ กรณีศึกษา : พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

จะสร้างสรรค์รูปแบบตามกลุ่มเป้าหมาย และเอกลักษณ์ของสำนักพิมพ์นั้น ๆ กลวิธีที่ใช้ในการถ่ายทอดหนังสือธรรมะ จำแนกได้ ๒ ลักษณะ คือ กลวิธีทางภาษา และกลวิธีการนำเสนอ โดยกลวิธีทางภาษาที่ใช้มากที่สุด ได้แก่ การใช้คำสัมผัสคล้องจอง การใช้ภาพพจน์ประเภทยุพมา และการเล่นคำประเภทคำซ้ำ ส่วนกลวิธีการนำเสนอที่ผู้เขียนใช้มากที่สุด ได้แก่ การยกตัวอย่างประเภทวาทีของบุคคล การยกตัวอย่างประเภทพฤติกรรมหรือประสบการณ์ของบุคคลและการเปรียบเทียบ วิธีการที่ท่าน ว. วชิรเมธีใช้ในการถ่ายทอดพุทธธรรมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม คือการยกตัวอย่างเหตุการณ์ จำแนกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ บริบทภาพรวมของสังคม บริบทเหตุการณ์รายวัน และบริบทเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ส่วนรูปแบบการถ่ายทอดพุทธธรรมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมเน้น ‘การถ่ายทอดให้ร่วมสมัย’ การใช้ภาษาต้องเป็นภาษาของคนร่วมสมัย สำนวนการเขียนเข้าใจง่าย การยกตัวอย่างที่สมจริง ใกล้ตัว และตัวตนของผู้เขียนเป็นกร่วมสมัย ใช้ประสบการณ์ตรง เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมอย่างถึงแก่น^{๖๖}

๓) ปันนิตดา นพพานวัน ศึกษาเรื่อง “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย” จากการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยแบ่งได้ ๕ ประการ คือ (๑) ปัญหาและอุปสรรคด้านพระสงฆ์ในฐานะผู้เผยแผ่ธรรมะ การขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะ (๒) ปัญหาและอุปสรรคด้านรูปแบบการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ (๓) ปัญหาอุปสรรคด้านวิธีการหรือกลวิธีการเผยแผ่ ไม่มีการกำหนดหัวข้อธรรมะที่เหมาะสมกับผู้ฟัง ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นให้แก่สื่อบุคคลเป็นหลัก ทำให้การเผยแผ่ธรรมะทำได้ในขอบเขตจำกัด (๔) ปัญหาอุปสรรคด้านประชาชนผู้รับฟังธรรมะขาดความรู้พื้นฐานทางศีลธรรม สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ความเจริญทางวัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลเข้ามาสู่ประเทศไทย สภาพแวดล้อมนี้ไม่เอื้ออำนวยให้สนใจธรรมะ โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก (๕) ปัญหาและอุปสรรคด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรมะ เช่น พระสงฆ์ขาดการประชาสัมพันธ์ การใช้สื่อมวลชนในการเผยแผ่ธรรมะในปริมาณที่น้อยมากและขาดการประสานความร่วมมือจากหลายฝ่าย^{๖๗}

๔) สมเกียรติ เรื่องอนันต์เลิศ ศึกษาเรื่อง “การเปิดรับธรรมะในยุคโลกาภิวัตน์” ได้กล่าวถึง การเผยแผ่ธรรมะที่มีประสิทธิภาพในยุคโลกาภิวัตน์ ว่า (๑) หลักและวิธีการในการเผยแผ่ธรรมะของนักเผยแผ่ธรรมะ พระพิศาลธรรมพาที (พยอม กัลยาโณ ปัจจุบันคือพระราชธรรมนิเทศ) กล่าวไว้ว่า ต้องมีความรู้โดยการพื้นฐานมาจากการศึกษาบวชเรียนในเรื่องที่ถูกต้อง ไม่เพียงเบนไปในทางไสยศาสตร์ ต้องให้รู้พอให้รู้มั่นใจ ประพจน์ได้ในสิ่งที่รู้ วิธีการก็คือ การพูดให้เป็น ทำให้ดู อยู่เป็นสุข ให้เห็นหรือทำงานให้เป็นตัวอย่าง ต้องมีบุคลิกดี มีความตั้งใจจริง มี

^{๖๖}ข้อฟ้า เกตุเรืองโรจน์, “กระบวนการและกลวิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมในหนังสือธรรมะของท่าน ว. วชิรเมธี”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๖๗}ปันนิตดา นพพานวัน, “ศึกษากระบวนการเผยแผ่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาประชาสัมพันธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑.

ความเข้าใจในวิธีที่จะทำให้คนสนใจเป็นอย่างดี (๒) การกำหนดวิเคราะห์และการเปิดรับธรรมะของกลุ่มเป้าหมาย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต ปัจจุบันคือพระพรหมคุณาภรณ์) กล่าวไว้ว่า “การรับนิมนต์เพื่อไปแสดงธรรม มิได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายเองและให้เกิดผลได้อย่างกว้างขวางในเวลาอันรวดเร็ว จะใช้วิธีเทศน์สอนผู้บังคับบัญชาระดับผู้ใหญ่หรือผู้มีปัญญา ซึ่งจะมีผลไปถึงได้ผู้บังคับบัญชาได้ง่าย”^{๖๘}

๕) สิริลักษณ์ ศรีจินดา ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้วาทศิลป์ทางภาษาเพื่อการเผยแผ่ธรรมของพระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธีผ่านสื่อสารมวลชน” พบว่า พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี ใช้สื่อสารมวลชน ๔ ประเภทหลักในการเผยแผ่ธรรมะ คือ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ สื่อวิทยุและสื่อใหม่ (โซเชียล มีเดีย) มีกระบวนการการเผยแผ่ธรรมะสู่สาธารณชน โดยเริ่มจากเมื่อมีเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นในสังคม สื่อสารมวลชนจะเป็นผู้กำหนดภาระหรือประเด็นทางสังคม สื่อสารมวลชนเป็นผู้มอบพื้นที่สื่อให้แก่พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี จากนั้นท่านจะสร้างสารธรรมะและนำเสนอผ่านช่องทางสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ก่อให้เกิดธรรมะในสื่อสารมวลชนขึ้น ส่วนของกลวิธีท่านมีการวิเคราะห์ผู้รับสาร วิเคราะห์ธรรมชาติของสื่อ โดยมุ่งนำเสนอธรรมะในระดับใช้งาน และคำนึงถึงช่วงเวลาและสถานการณ์ ในการเผยแผ่ธรรมะ วาทศิลป์ทางภาษา ได้แก่ การใช้สัมผัส การซ้ำคำ และกลุ่มคำ การใช้คำซ้อน การสร้างคำประสมขึ้นใหม่ การใช้สำนวน และคำต่างประเทศ^{๖๙}

๖) พระวุฒิกุล วุฑฒิกุล (พรมทิพย์) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต)” พบว่า ท่านมีเทคนิคและวิธีการในการเผยแผ่พุทธธรรมหรือวิธีการในการนำเสนอที่โดดเด่นอยู่ ๖ วิธี คือ ๑) โดยการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ ๒) โดยวิธีอุปมาเปรียบเทียบ ๓) โดยยกพุทธศาสนาสุภาษิต สุภาษิต ปรัชญา คำคม โคลง บทประพันธ์ เป็นต้น ๔) โดยการพูดเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ ๕) โดยยกบุคคลตัวอย่างประกอบ ๖) โดยการแทรกเรื่องด้วยอารมณ์ขัน^{๗๐}

๗) พระมหาสัญญา ปณฺณวชิโร (โปรงใจ) ได้ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณโก ‘หลวงตา’ แพร่เยื่อไม้) พบว่า ท่านได้มีรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่พุทธธรรม โดยเฉพาะรูปแบบและวิธีการเทศนาแบบใหม่ โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการเทศน์มหาชาติ และเทศน์ธรรมวัตรตามแบบประเพณีโบราณมาเป็น

^{๖๘} สมเกียรติ เรืองอนันต์เลิศ, “ศึกษาการเปิดรับธรรมในยุคโลกาภิวัตน์”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^{๖๙} สิริลักษณ์ ศรีจินดา, “การใช้วาทศิลป์ทางภาษาเพื่อการเผยแผ่ธรรมของพระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธีผ่านสื่อสารมวลชน”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๗๐} พระวุฒิกุล วุฑฒิกุล, “ศึกษาการเผยแผ่ธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

การเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์ และนำเข้าสู่การปาฐกถา การบรรยายธรรม การไต่ว่าที และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ท่านยังใช้การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อแขนงต่าง ๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ เป็นต้น^{๗๑}

๘) พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาระบบการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)” พบว่า ท่านใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับฝึกอบรมบุคลากร สำหรับบรรพชิต ได้แก่หลักไตรสิกขา โดยเฉพาะหลักธุดงค์วัตร ๑๔ มุ่งอบรมพระภิกษุสามเณรให้รักษาพระวินัยรวมทั้งฝึกสมาธิและสัมมาทิฐิ อบรมคฤหัสถ์ด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ฆราวาสธรรม ๔ โดยเฉพาะอนุปพพิกขา ๕ ท่านมุ่งเน้นให้อุบาสกอุบาสิกาและแม่ชีปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ส่วนการฝึกอบรมผู้นำใช้หลักการระ ๖ และกัลยาณมิตร ๗ ผลการฝึกอบรมเป็นแบบอย่างที่น่าศึกษาและนำกระบวนการดังกล่าวไปใช้ในการเผยแผ่ การบริหารปกครองคณะสงฆ์เพื่อความเป็นเอกภาพและช่วยแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคตต่อไป^{๗๒}

๙) ทศนีย์ เจนวิถีสุขและคณะ ทำการวิจัยเรื่อง “ความสามารถด้านการสื่อสารของพระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กัลยาโณ) กับการระดมพลังการพัฒนาชุมชน” พบว่า พระพยอมมีความคิดความรู้และความเข้าใจในบริบทของการสื่อสาร มีแนวคิดในการกำหนดวัตถุประสงค์ ในการนำเสนอเนื้อหา และในทางปฏิบัติจะทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย และพระพยอมมักนำหลักธรรมหรือหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนามาเป็นหลักยึดและแนวทางในการสื่อสารเสมอ โดยใช้พุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้และถ่ายทอดสืบมา แต่นำมาปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัยและบริบทสังคมในปัจจุบัน^{๗๓}

๑๐) พระไพโรจน์ อดุลโล (สมหมาย) ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)” พบว่า ๑) ท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการเทศนา ปาฐกถาธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ และเขียนหนังสือธรรมเป็นจำนวนมาก ๒) บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านปฏิบัติตนเป็นต้นแบบการปฏิบัติธรรมด้วยการบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง สอนปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังและเป็นต้นแบบในการศึกษาทางคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ทางธรรม ท่านศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างลุ่มลึกแล้วออกมาเผยแผ่ให้พุทธบริษัทได้ศึกษาเรียนรู้ประพฤติปฏิบัติ การเผยแผ่ด้วยเทคนิควิธีการ สื่อ

^{๗๑}พระมหาสัญญา ปญญาวิจิตโต (โปรงใจ), “ศึกษารูปแบบและแนวทางในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ ญาณนิกโก)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^{๗๒}พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน), “ฝึกอบรมบุคลากรศึกษาระบบการทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า บทคัดย่อ.

^{๗๓}ทศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ, “ความสามารถด้านการสื่อสารของ พระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กัลยาโณ) กับการระดมพลังการพัฒนาชุมชน”, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘), หน้า คำนำ.

เอกสาร และสิ่งพิมพ์ เช่น ทางวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ ใช้สื่อศิลปะสร้างโรงมหรสพทาง วิทยุญาณฯ ๓) ผลกระทบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านต่อสังคมไทย คือ (๑) ด้านการ ส่งเสริมพระพุทธศาสนาในศาสนบุคคล ศาสนธรรม ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี (๒) ด้านการศึกษา (๓) ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๗๔}

๑๑) รมณี สีหขนิช ได้ศึกษาเรื่อง “การเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่าน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระมหาภูติชัย วชิรเมธี” พบว่า การใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นช่องทางการสื่อหลักธรรมมีความสำคัญและเป็นประโยชน์สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เชิงรุกเนื่องจากสังคมไทยมีแนวโน้มที่จะใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เพิ่มมากขึ้นจึงเป็นช่องทางที่ ทำให้เข้าถึงผู้คนได้ง่ายรวดเร็วในวงกว้าง การใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์สอดคล้องกับพุทธวิธีการสอน ผู้ที่จะเลือกใช้ช่องทางนี้ต้องมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมดีควรเริ่มต้นโดยกำหนด จุดประสงค์ที่ชัดเจน มีเจตนาดี ใช้สติและปัญญา ระมัดระวัง รอบคอบ เพื่อให้การเผยแผ่เกิด ประโยชน์สูงสุด พระมหาภูติชัย วชิรเมธี มีหลักการเผยแผ่สอดคล้องกับหลักการสอนของ พระพุทธองค์ มีรูปแบบการเผยแผ่โดยใช้การสื่อสาร ๔ รูปแบบคือ ัมมิกถา โอวาทกถา อนุสาสนี กถาและัมมเทสนากถาท่านจะมีการวางแผน การเตรียมการ การนำเสนอและการติดตามผล^{๗๕}

๒.๖ สรุป

การสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการติดต่อข่าวสารถึงกัน พัฒนาการทางด้านการสื่อสาร ก็เพื่อทำให้การส่งข่าวสารเร็วขึ้น ติดต่อสื่อสารได้ไกลมากขึ้น จุดเริ่มต้นของการสื่อสารคือ ตั้ง ความมุ่งหมายที่จะกระจายข่าวสารจากจุดหนึ่งไปยังจุดอื่น ๆ ที่อยู่ไกลได้อย่างรวดเร็ว และ กว้างไกล การสื่อสารด้วยสื่อสิ่งพิมพ์ในอดีตมาจากมนุษย์แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดโดยใช้ ภาษาเป็น ‘เครื่องมือ’ ในกระบวนการสื่อสาร โดยเฉพาะการใช้ภาษาเขียน นับเป็นต้นกำเนิด ของการพิมพ์และสื่อสิ่งพิมพ์ โรงพิมพ์แรกของไทยชื่อ ‘โรงอักษรพิมพ์การ’ ต่อมากิจการพิมพ์ ของไทยก็เริ่มเกิดขึ้นมากมาย ทำให้เกิดสื่อสิ่งพิมพ์หลากหลายรูปแบบทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือเล่ม หนังสือบันเทิงเริงรมย์ต่าง ๆ ตลอดจนธนบัตร และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่นำมาใช้เป็น ประโยชน์ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในทางสังคมด้านต่าง ๆ สื่อสิ่งพิมพ์ทำให้คน ไทยได้เรียนรู้ทางการพิมพ์ การจัดทำ การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ และการเขียนสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบ และกระบวนการต่าง ๆ อันได้รับแนวคิดจากพระพุทธศาสนาและแนวคิดจากนานาประเทศ

^{๗๔} พระไพโรจน์ อดุล (สมหมาย), “วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศา- จารย์ (พุทธทาสภิกขุ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๗๕} รมณี สีหขนิช, “การเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ : ศึกษาเฉพาะ กรณีพระมหาภูติชัย วชิรเมธี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

โดยเฉพาะประเทศตะวันตกอย่างแพร่หลายและได้มีการพัฒนาทั้งกระบวนการ คือ ผู้ผลิต สื่อ ผู้รับสื่อ ในยุคสมัยปัจจุบันนี้

การสื่อสารจะเริ่มต้นจากผู้ส่งสาร แต่บุคคลที่จะแสดงว่าการสื่อสารนั้นจะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับ ผู้รับสารที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมี ๒ กลุ่ม คือ ผู้รับสารทั่วไปและผู้รับสารกลุ่มเป้าหมาย ตามแนวทฤษฎีปทัสถานในระบบสื่อสารมวลชน คือ ๑) ทฤษฎีอำนาจนิยม ๒) ทฤษฎีอิสรภาพนิยม ๓) ทฤษฎีความรับผิดชอบสังคม

การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการคือ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ หรือช่องทางการสื่อสาร และ ผู้รับสาร

การสื่อสารเผยแผ่พุทธธรรมสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้การสอน ๓ วิธี คือ อธิปภาวนา อานาปานสมาธิ และอนุสาสนสมาธิ ในการแสดงธรรมแต่ละครั้งทรงมีลีลาการสอน ๔ อย่างคือ แบบสันทสนา แบบสมาทปนา แบบสมุตเตชนา แบบสัมปหังสนา สื่อในพระพุทธศาสนา คือการสื่อถึงธรรม ที่สามารถช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น สื่อในครั้งพุทธกาลที่ทรงใช้มี ๕ ประเภท ได้แก่ ๑) การสื่อสารด้วยบุคคล หรือสื่อมวลชน (คำพูด ท่าทาง) ๒) การสื่อสารด้วยภาษา ๓) การสื่อสารโดยใช้อุปกรณ์ ๔) การสื่อสารด้วยการอุปมาอุปมัย ๕) สื่อสารด้วยนิทานชาดก ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นด้วยพระองค์เอง โดยทรงใช้พุทธวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ จนทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วชมพูทวีปจนมาถึงสุวรรณภูมิ

จากพุทธวิธีในการสอนและวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นแนวทางสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้เข้าถึงจิตใจคนนั้น นอกจากจะมีธรรมะที่ลึกซึ้ง ตรงตามความจริง และเห็นผลได้ไม่จำกัดกาลของพระพุทธองค์แล้ว ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต หรือพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดพุทธธรรม ต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมะนั้นอย่างแตกฉาน มีแนวทางเทคนิคในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะออกสู่ประชาชน ทั้งมีอุปบายในการสอน และมีสื่อในการสอน

เริ่มต้นจากท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) เป็นพระยุคแรกที่ริเริ่มเอาความรู้ทางโลกมาอธิบายทางธรรม ตามด้วย ‘สหายธรรม’ ของท่านพุทธทาส คือ หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ (พระพรหมมิ่งคลาจารย์) ได้ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยท่านได้เริ่มปฏิรูปแบบการเทศนาแบบดั้งเดิม มาเป็นการยืนพูดปาฐกถาธรรมแบบพูดปากเปล่าต่อหน้าสาธารณชน ต่อมาพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นพระนักวิชาการ นักคิด นักเขียน ผลงานทางพระพุทธศาสนารุ่นใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จักเป็นอันมาก เช่น พุทธธรรม ฯลฯ ท่านได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ต่อมา พระพยอม กัลยาโณ (พระราชาธรรมนิเทศ) และพระมหาสมปอง ตาลปุตโต จนกระทั่งมาถึง พระมหาจุฬิชัย วชิรเมธี ในนามปากกา ว. วชิรเมธี ได้ออกหนังสือธรรมะติดปีกมาสู่สายตาประชาชนแล้วปรากฏว่า ได้รับความนิยมจากผู้อ่านมาก จึงได้มี

ผลงานทางธรรมะตามออกมาจากกระแสความนิยมของหนังสือทั้ง ๓ เล่ม ทำให้สถานีโทรทัศน์ช่อง ๓ นำเนื้อหาจากธรรมะติดปีกมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ จากจุดนี้เองทำให้เกิดกระแสธรรมะกลับมานิยมกันอีกครั้งเรียกว่า ธรรมะอินเทรนด์ หรือ ธรรมะติดปีก จนมาถึงปัจจุบัน ท่าน ว. วชิรเมธี มีผลงานหนังสือธรรมะมากกว่า ๖๐ เล่ม

